

Somerset Moem

Ingliz tilidan Alisher Otaboyev tarjimasi

ADIB HAQIDA SO'Z

Ingliz adabiyoti tarixida mashhur yozuvchi va dramaturg Somerset Moem /1874-1965/ ijodi alohida o'ringa ega. Adib o'zining asarlarida qahramonlar ruhiy olamini teran ochib bergani, Badiiy so'z imkoniyatlarini yuksak mahorat bilan namoyish etgani bois juda keng kitobxonlar ommasining e'tiborini qozondi. S. Moemning «Insoniy ehtirolarning uqubatlari» /1915/, «Oy va chaqa» romanlari, «Davra» /1921/ singari ko'plab piesalar va ayniqsa, 1926 yili nashr etilgan «Kazuarin daraxti» nomli to'plamidan joy olganbir qancha hikoyalari allaqachon jahon xalqlarining talay tillariga tarjima qilinib, chop etilgan.

Somerset Moem jahon adabiyotida ixcham hikoyalarning mohir ustasi sifatida shuhrat qozongan. Bu hikoyalarda yozuvchi kitobxonni inson ruhiyatining murakkab dunyosiga olib kiradi, hayotga yangicha nazar bilan - ham kuyunib, ham kulib qarashga majbur etadi. Adib asarlariga xos bo'lgan jonli, aniq-tiniq, rostgo'y va samimiy til ularning berilib, katta qiziqish bilan o'qilishini ta'minlagan.

Quyida sizning e'tiboringizga Somerset Moemning «Ayris Press» /Moskva/ nashriyoti tomonidan chop etilgan «THE MAN WITH THE SCAR and other stories» /«Chandiqli kishi va boshqa hikoyalar»/ nomli kitobidan olib tarjima qilingan hikoyalari havola etilayotir.

CHANDIQLI KISHI

Dastlab yuzidagi chandig'i tufayli u mening e'tiborimni tortgandi. Chandiq enli va qizg'ish bo'lib, uning iyagigacha tushgandi. Bu chandiq xunuk jarohatdan dalolat berar va men uni qilich yoki snaryad parchasining ishi bo'lsa kerak, deb o'ylagandim. Bu yerlarda uning to'ladan kelgan, kulimsirab turadigan yuzi ko'zga g'alati ko'rinardi. Uning yuz bichimi qoruvli gavdasiga nomutanosib edi. Kelbatidan o'rta bo'yli odamlarga qaraganda kuchli ko'rinardi. Men uni doimo ko'p kiyilgan ko'lrang kostyumda, moshrang ko'ylak va soyaboni katta eski shlyapada ko'rardim. Aft-angori xiyla kir edi. Har kuni odam gavjum paytida u Gvatemala Sitidagi Palas Otelga kelar va lotereya biletlarini sotishga urinardi. Men hech qachon bu biletlarni sotib olganini ko'rmaganman, ammo gohi-gohida unga ichish uchun biror narsa taklif qilishayotganiga ko'zim tushardi. U stollar orasidan yurar, biroz kulimsiragan qiyofada har bir stol oldida to'xtab, lotereya biletlarini taklif qilar va o'ziga e'tibor berishmagan paytlarda xuddi shunday tabassum bilan nari ketardi. Nazarimda, u ko'pincha shirakayf yurardi.

Bir kuni kechqurun tanishim bilan qovoqxonada o'tirganimizda o'sha chandiqli kishi bizning oldimizga keldi. Adashmasam, bu yerga kelgan paytlarimdan beri yigirmanchi martadir, u menga lotereyalarini cho'zdi. «Yo`q» degan ma'noda boshimni chayqadim. Lekin hamrohim iltifot bilan unga salom berdi.

«Ishlar qalay, general?»

«Uncha yomon emas. Biznes yurishmayapti, lekin bundan battar bo'lishi ham mumkin edi».

«Nima ichishni xohlaysiz, general?»

«Brendi».

U brendini ichdi va qadahni qaytib peshtaxtaga qo'ydi. Hamrohimga qarab bosh irg'adi.

«Rahmat».

Shunday deb u ortiga burildi va bizdan nariroqda turgan odamlarga lotereyalarini taklif qila boshladi.

«Do'sting kim? - so'radim men. - Yuzidagi chandig'i juda vahimali-ku»

«Ha, chandiq uning husniga husn qo'shmagan, to'g'rimi»?..

U nikaragualik quvg'indi. Yo'lto'sar va bosqinchi bo'lgani bilan baribir oshna sifatida yomonmas. Gohi-gohida men unga ozroq chaqa beraman. U isyonda qatnashgan, qo'zg'olonchilar qo'shinida general edi. Agar o'qi tugab qolmaganida, hukumatni ag'darardi va hozir u Gvatemalada lotereya sotib yurish o'rniga harbiy ministr bo'lardi. Uni shtabi bilan birga qo'lga olishib, harbiy sudda sud qilishdi. O'zing bilasan, bu davlatlarda bunaqa ishlarni hash-pash deguncha tinchitishadi. U tongda otuvga hukm qilindi. Nazarimda, qo'lga olingandayoq u o'zini nima kutayotganini bilgan. Hukm ijro etiladigan paytgacha u vaqtni turmada o'tkazdi. Qamoqxonada ular jami besh kishi edi, hammalari vaqtni poker o'ynab o'tkazishdi. Yutuqni hisoblashda ular gugurt cho'plaridan foydalanishdi. Aytishicha, hayotda hech qachon bunchalik omadsizlikka uchramagan: u ketma-ket, butun o'yin davomida yutqazdi. Tong otib, askarlar qamoqxonadan ularni qatl qilish uchun olib chiqishga kelishganlarida, u bir odam hayotida ishlatishi mumkin bo'lganidan ham ko'proq gugurt cho'pini boy bergandi.

Ular qamoqxonada hovlisiga olib chiqildi va beshovi ham yonma-yon, devorga tirab turg'azildi, qurollangan guruh ularga yuzma-yuz turardi.

Orada ozroq tanaffus bo'ldi va oshnamiz guruhni boshqarayotgan ofitserdan nima uchun uni kutishga majbur qilishayotganini so'radi. Ofitser qo'shin qo'mondoni - general qatlda ishtirok etishga xohish bildirganini va uning yetib kelishini kutishayotganini aytdi.

«Demak, bitta sigaret chekib olishga vaqtim bor ekan»,

dedi bizning oshnamiz.

Biroq u endigina sigaretini yondirganida general hovliga kirib keldi. Odatdagi rasmiyatchiliklar bajarildi va general mahkumlarda: «Qatl ijro etilishidan avval qanday tilaklaring bor?», deb so'radi. Besh kishidan to'rttasi «yo'q» degandek boshlarini chayqashdi. Lekin bizning oshnamiz:

«Ha, men xotinim bilan vidolashsam degandim», dedi

«Yaxshi, - dedi general. - Bunga e'tirozim yo'q. U qaerda?»

«Qamoqxonada eshigi oldida kutib turibdi».

«Besh minutdan ko'p vaqt bermayman».

«Bu vaqt yetib ortadi, janob general».

«Uni chetga olib chiqinglar».

Ikkita askar oldinga chiqdi va mavhum isyonchi ularning o'rtasida, ko'rsatilgan joyga yurib bordi. General bosh irg'ab rozilik berganidan so'ng, qurollangan guruhni boshqaruvchi zobit otishga buyruq berdi va to'rt kishi yiqildi. Ular g'alati tarzda, birin-ketin, beso'naqay harakatlar bilan yiqilishdi. Xuddi jonsiz qo'g'irchoqday. Ofitser ularga yaqinlashdi va bitta chalajon mahkumning ustiga kelib, revolverini bo'shatdi. Bu payt oshnamiz sigaretini chekib bo'ldi.

Deraza qiya ochildi. Ayol hovliga tez-tez yurib kirdi, keyin qo'qqisdan qo'li ko'ksida, to'xtadi. U yig'lab yubordi va uzatilgan qo'llari bilan oldinga yugurdi.

«Jin ursin», dedi general.

Ayol qora kiyimda, sochlarida to'r, yuzi esa murdanikidek oppoq oqarib ketgan. U bo'y yetgan qizdan biroz kattaroq ko'rinar, kichkina chiroyli yuzli va katta ko'zli hurliqo edi. Yugurganida og'zining xiyol ochilgani va chiroyli yuzidagi iztirob unga shunday nazokat bag'ishladiki, hatto qarab turgan bee'tibor askarlar ham hayratdan «eh» deb yuborishdi. Isyonchi uni qarshi olish uchun bir-ikki qadam oldinga yurdi. Ayol o'zini uning qo'llariga otdi va «jonim» degan ehtirosli hayqiriq bilan isyonchi lablarini uning lablariga bosdi. Shu payt u yirtiq ko'ylagi ichidan pichoq sug'urib oldi - hayronman, qanday qilib u pichoqni yashirib yurishni uddalagan ekan - va ayolning bo'yniga pichoq urdi. Kesilgan shohtomirdan tirqirab qon otildi va isyonchining ko'ylagini bo'yadi. Keyin u qo'llari bilan ayolni mahkam ushlab, lablarini uning lablariga bosdi.

Bu shunchalik tez ro'y berdiki, ko'pchilik nima bo'lganini anglamay ham qoldi, lekin boshqalar dahshatdan baqirib yuborishdi: askarlar oldinga sakrashib, uni ushlab olishdi. Qizni esa yerga yotqizishdi, biroq endi qonni to'xtatishning iloji yo'qligini bilishardi. Birozdan keyin qizning oldiga tiz cho'kib turgan ofitser o'rnidan turdi.

«Qiz o'ldi», pichirladi u.

Qo'zg'olonchi cho'qinib oldi.

«Nima uchun bunday qilding?», so'radi general.

«Men uni sevardim».

To'planib turgan odamlar «oh» tortib yuborishdi va taajjub bilan qotilga qarashdi.

General sukut saqlab, unga biroz tikilib qaradi.

«Bu mardlik, - dedi general nihoyat, - men bu odamni qatl etolmayman... Mashinamni olib uni chegaraga eltib qo'yinglar. Men seni hurmat qilaman, senior. Chunki bir jasur erkak boshqa jasur erkakni hurmat qilishi kerak».

Isyonchi bir so'z demay, ikki askar o'rtasida, kutib turgan mashinaga qarab yurdi. Do'stim gapirishdan to'xtadi va men jimib qoldim. Aytishim kerakki, u gvatemalalik edi va menga ispan tilida gapirdi. Men ham uning aytganlarini qo'limdan kelgancha sizga hikoya qildim, biroq uning ancha bo'rttirilgan nutqini o'zgartirishga uringanim yo'q. Rostini aytganda, meningcha, bu hikoyaga yarashadi.

«U chandiqli qanday qilib orttirgan?» - so'radim men nihoyat.

«O`-o`, bunga shisha butilka sabab bo`lgan. U ochayotgan paytda idish yorilib ketgan. Zanjabil vinosining idishi».

«Bu narsani umuman yoqtirmayman», dedim men.

KIRTOG'ORA

Positano — tepalikda joylashgan xushmanzara shahar. Qishda bu yerdagi uch-to'rtta odmigina mehmonxona ayolu erkak rassomlarga to'lib ketadi, lekin shaharga yoz paytida kelsangiz hamma joylar sizniki. Tinch va orasta mehmonxona ayvonida o'tirib tuni bilan dengizni tomosha qilish mumkin. Pastda, qirg'oq yaqinida makaron, yaxna go'sht, yangi tutilgan baliq va muzdek musallas sotiladigan kichkina oshxonada bor. Avgust kunlarining birida o'tiraverib ko'nglimga urgan Kapridan ketib, uch-to'rt kuni Positanoda o'tkazishga qaror qildim. Ijaraga qayiq olib, shaharga qarab suzib ketdim. Positanoga kech tushganda yetib bordim. Bir-bir qadam tashlab tepalikdagi mehmonxonaga chiqa boshladim. Chemodanlarim ikki baquvvat italyan ayol boshida. Binoga yetib borgach, u yerda boshqa mehmon ham borligini eshitib hayron bo'ldim. Ofitsiant (ismi Juzeppe edi) mening eski tanishlarimdan edi. Xonalarga qarovchi xodim, hammol, oqsoch va oshpaz vazifasini ham o'zi bajarardi. Uch oydan beri mehmonxonada bir amerikalik senyor turganini aytdi.

“U rassommi yoki yozuvchi?”, deb so'radim.

“Yo'q, senyor, u jentelmen.”

Qiziq-ku. Bu paytda Positanoga chet elliklar kelishmasdi. Uch oy shu yerda qolishni xohlagan odamni ko'z oldimga keltirolmasdim. Balki kimdandir berkinish uchun kelgandir. O'sha yilning boshlarida jinoyatga qo'l urgan mashhur bir bankirning qochishi butun Londonda gap bo'lgandi. Bu sirli kimsa o'sha bankir bo'lsa-chi, degan fikr o'tdi xayolimdan. Men u odam bilan oz-moz tanish edim, shuning uchun ham ko'rishganimizda bezovta bo'lmas kerak, deb o'yladim.

“Senyorni oshxonadan topasiz”, dedi Juzeppe ko'chaga chiqayotganimda. “U doim o'sha yerda ovqatlanadi.”

Albatta, men borganimda u oshxonada yo'q edi. Lekin bir necha daqiqadan so'ng mehmonxonadagi notanish qo'shnim kirib keldi va uning men kutgan qochoq bankir emasligini ko'rib ozgina o'ng'aysizlanib qoldim. Yoshi anchaga borib qolgan, novcha, dengiz yoqasida dam olib qoraygan, xushbichim, cho'zinchoq yuzli kishi ekan. Egnida ochsariq rangli ipakdan tikilgan ozodagina kostyum, shlyapasi yo'q edi. Kalta olingan oppoq sochlari hali ham ancha qalin edi. Ochiqko'ngilligi mana-man deb turgan bu odamning o'zini tutishida qandaydir joziba bor edi. U oltitacha stolda qarta va domino o'ynab o'tirgan shu yerliklarga bir-bir qarab chiqdi-da, keyin meni ko'rdi. Ko'zlarida quvonch porladi. Menga yaqinlashdi.

“Sizni mehmonxonaga hozirgina keldi, deb eshitdim. Juzeppe vaqti yo'q ekan. Demak, o'zimni o'zim tanishtirishim kerak. Begona odam bilan ovqatlanishga qarshimasmisiz?”

“Yo'q, albatta. O'tiring.”

U stol tuzayotgan xizmatchi ayolga italyanchasiga juda chiroyli qilib mening o'zi bilan ovqatlanmoqchi ekanligimni aytdi.

U ajoyib kokteyl tayyorladi va ishtahamiz ochilib, ovqatlana boshladik. Mezbonim hazilga usta ekan. Tilni buzmay, ravon gapirishi menga yoqdi.

“Agar ko'p gapirib yuborsam, xafa bo'lmasiz”, dedi bir ozdan keyin. “Uch oydan beri, mana, birinchi marta menda inglizcha gapirish imkoni paydo bo'ldi. Bu yerda uzoq qolmasangiz kerak. Shuning uchun ham ichimdagi hamma gaplarni sizga aytib olaman endi.”

“Positanoda dam olish uchun uch oy, meningcha, ko'plik qiladi.”

“Mening ijara qayig'im bor, cho'milaman, baliq ovlayman. Eh-he, qanchadan-qancha

kitobni o'qib chiqdim. Bu yerda kitoblaringiz juda ko'p. Xohlasangiz, sizga ham berib turishim mumkin."

"O'qishga o'zimdayam narsalar ko'p. Lekin qanday kitoblarni o'qishingizni bir ko'rib qo'ysam yomon bo'lmasdi. Boshqalarning nima o'qiyotganini ko'rish juda qiziq."

"To'g'ri, bundan tashqari, qo'lidagi kitobiga qarab odam haqida ancha narsa bilib olsa bo'ladi", dedi u.

Ovqatdan keyin suhbatimiz yana davom etdi. Hamrohingiz ko'p kitob o'qigan ekan. U bilan xohlagan mavzuda gaplashish mumkin edi. Rassomlik to'g'risida shu qadar bilimdonlik bilan gapirdiki, tanqidchi bo'lsa kerak, deb o'ylab qoldim. Lekin birozdan so'ng u o'qigan kitoblari haqida so'zlay boshladi, men uni universitet professori ekan, degan xulosaga keldim. Ismini so'radim.

"Barnabi", dedi u.

"Bu nom juda mashhur bo'lib ketdi", dedim.

"Yo'g'-e, nega endi?"

"Barnabi xonim haqida eshitmaganmisiz? Sizga ham yurt bo'ladi."

"Gazetalarda ismiga ko'zim tushgan bo'lishi mumkin. U ayolni taniysizmi?"

"Ha, albatta. Barnabi xonim butun o'tgan mavsum davomida bir-biridan dabdabali o'tirishlar tashkil qildi. Taklif qilganda birortasidan qolmadim. Hamma bordi. Bilasizmi, u juda ajoyib ayol. Londonga dam olish uchun kelgan ekan. Lekin uyushtirgan o'tirishlari, qasam ichib aytamanki, Londondagi eng esda qolarli o'tirishlardan bo'ldi."

"Juda boy bo'lsa kerak-da?"

"Ha, juda. Lekin muvaffaqiyatlariga sabab pul emas. Amerikalik ayollarning aksariyati puldor. Barnabi xonimning davralarda o'z o'rnini borligiga sabab bo'lgan asosiy xususiyat uning fe'l-atvoridagi barqarorlik. U hech qachon o'zini katta odam qilib ko'rsatishga urinmaydi. Unda tabiiylik bor. Ha, bebaho ayol. Barnabi xonim boshidan o'tkazgan voqealar haqida eshitgandirsiz?"

Do'stim jilmaydi.

"Barnabi xonimning Londonda dong'i ketgan bo'lishi mumkin. Lekin Amerikada uni ko'pchilik deyarli tanimaydi."

Men ham jilmaydim.

"Mayli, unda xonim haqida o'zim gapirib beraman. Barnabi xonimning eri ma'naviy tomondan ancha yetuk bo'lsa ham, ko'rinishi qo'polroq ekan. Xonimning aytishicha, eri baland bo'yli, devkelbat kishi, xohlasa, bir urib ho'kizni qulata olarkan. Uni Arizonada "Bexato uradigan Mayk", deb chaqirisharkan."

"Yo Xudo! Nega?"

"Bilasizmi, ko'p yillar avval yoshligida u bir o'q otib ikkita odamni o'ldiribdi. Barnabi xonimning aytishicha, u hatto hozir ham Serqoyatog'larning g'arbida yashaydigan har qanday erkakdan yaxshiroq otarkan. Xonimning eri asli konchi bo'lsa-da, o'z vaqtida cho'ponlik qilgan, noqonuniy qurol savdosi bilan ham shug'ullangan ekan."

"Ha, haqiqiy g'arblik ekan", dedi professorim kesatgandek alfozda.

"Barnabi xonimning eri haqida gapirib bergan hikoyalari juda qiziq. Barcha o'sha g'aroyib odam bilan bir marta bo'lsa ham gaplashishni istagan edi, biroq Barnabi xonimning gapiga qaraganda, u hech qachon o'zining bepoyon dashtlarini tashlab, Londonga kelmas emish. Bir-ikki yil avval neft konini topibdi, hozir pulga ko'milib yotgan emish. Barnabi xonim eri bilan birga boshlaridan kechirgan sarguzashtlarini so'zlaganda, barcha mehmonlar gaplariga mahliyo bo'lib qolishadi. Sochiga oq tushgan, o'zi uncha chiroyli bo'lmasa ham go'zal liboslarni kiyib, qimmatbaho marvaridlar taqqan bu ayolning bir vaqtlar konchilar kiyimini yuvib, ularga ovqat tayyorlagani haqidagi hikoyasini eshitganingizda zavqlanib ketasiz. Barnabi xonimning shahzodalar, elchilar, hukumat

a'zolari-yu, gertsoglar bilan bir stolda qarindoshlardek bemalol gurunglashib o'tirganini ko'rib, uch-to'rt yil avval shu ayol yetmishta konchiga ovqat pishirib yurganiga odamning ishongisi kelmaydi."

"Xonim o'qish yoki yozishni bilarkanmi?"

"Taklifnomalarni, meningcha, kotibasi yozgan bo'lsa kerak. Lekin o'zi savodsiz emasligi aniq. Bir safar menga har kuni kechqurun konchilar uxlashga ketganda o'zini bir soatdan kitob o'qishga majbur qilganini gapirib bergandi."

"Ajoyib!"

"Lekin Bexato uradigan Mayk boyib, cheklarga imzo chekishga to'g'ri kelgandagina ismini yozishni o'rgangan."

Tepalikdagi mehmonxonamizga chiqdik va xayrlashishdan avval ertangi kunni birga o'tkazishga kelishib oldik. Keyingi kunni ham cho'milish, kitob o'qish, ovqatlanish, uxlash bilan maza qilib o'tkazib, kechki ovqatni ham birga qildik. Ertasi kuni ertalab, ayvondagi nonushtadan so'ng, Barnabiga kitoblarini ko'rsatish haqidagi va'dasini eslatdim.

"Qani, yuring-chi."

U bilan birga yotoqxonasiga kirdik. Xizmatchi Juzeppe Barnabining o'rnini tartibga keltirayotgan ekan. Xonada ko'zim tushgan birinchi narsa — dong'i ketgan o'sha Barnabi xonimning bejirim ramkaga solib qo'yilgan surati bo'ldi. Do'stim ham suratga qaradi va birdan rangi oqardi.

"Esing joyidami, Juzeppe? Nega bu suratni javonimdan olding? Jin ursin, nimaga rasmni javonga solib qo'yganimni bilasanmi o'zi?"

"Bilmabman, senyor. Senyoralarini stolda ko'rish senyorga yoqadi deb o'ylabman."

Dong qotib qoldim.

"Barnabi xonim sizning xotiningizmi?", deb baqirib yuboribman.

"Ha."

"Ey Xudo, siz Bexato uradigan Maykmisiz?"

"O'xshamaymanmi?"

Kulib yubordim.

"To'g'risini aytsam, o'xshamaysiz."

Qo'lga qaragan edim, Barnabi siniqqina jilmayib ularni yashirdi.

"Yo'q, ser, men hech qachon bir musht urib ho'kizni o'ldirmaganman."

Uch-to'rt soniya bir-birimizga tikilganicha turib qoldik.

"Xotinim meni kechirmaydi endi", uh tortdi Barnabi. "U ismimni o'zgartirishim lozimligini aytgandi, unamaganimdan keyin rosa jahli chiquvdi. Oxiri voy bo'ladi, degandi. Men bo'lsa uch oy Positanoda berkinishning o'zi kifoya, deb gapiga quloq solmagandim." U negadir jimib qoldi. "Mana endi tasodifan voqif bo'lganingiz bu sirni hech kimga aytmang, deb sizga iltimos qilishdan boshqa ilojim yo'q."

"Qo'rqmang, kerak bo'lsa, narigi dunyoda ham siringizni oshkor etmayman. Lekin, to'g'risini aytsam, hech tushunmayapman."

"Aslida, kasbim o'qituvchilik, o'ttiz yildan beri xotinim bilan birga Pensilvaniyada yashardik. Bilmadim, balki men sizda betartib odamga o'xshab taassurot qoldirgandirman, ammo shuni aytishim kerakki, Barnabi xonim men bilgan ayollar orasida eng madaniyatlisi. Xullas, amakivachchasining vafotidan so'ng xotinimga juda katta boylik meros tegdi. Xotinim juda-juda boy ayol. U doim ingliz adabiyotini o'qiydi. Shuning uchun uning eng katta orzusi — Londondagi yuqori tabaqa vakillari davrasiga qo'shilish, London mavsumi davomida bazmlar tashkil qilish va kitoblardan bu haqda o'qiganlarini ro'yobga chiqarish bo'ldi. Albatta, pul uniki edi. Xotinimning bunday istaklari menga uncha yoqmasa ham orzulariga yetishi uchun imkoniyati borligidan xursand bo'ldim. Shunday qilib, o'tgan yili aprelda Angliyaga qarab yo'lga tushdik. Buni

qarangki, Hereford gertsogi va gertsoginyasi ham biz bilan bir kemada ketishayotgan ekan. Yo'lga chiqqan vaqtimizda men kasal edim, shu sababli kayutamdan chiqa olmadim. Barnabi xonim esa xohlagan ishini qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Uning shezlongi gertsoginyaniki bilan yonma-yon joylashgan ekan. Xotinim hazil-mutoyibaga juda usta. U o'sha gertsoginya bilan suhbatlashgan va unga bitta voqeani aytib bergan. Hikoya yanada qiziqarli chiqishi uchun bu narsa o'zimning boshimdan o'tgan, deb aytgan. Bu darrov natija berib, gertsoginya yana biror narsa gapirib berishini iltimos qilgan. Shunda xotinim yana bir uydirmani o'ylab topgan. Xullas, yigirma to'rt soatdan so'ng xotinim gertsog va gertsoginya bilan aka-ukalardek apoq-chapoq bo'lib ketdi. Ora-orada kayutamga kelib erishgan muvaffaqiyatlarini aytib berardi. O'zim ham bu ishga qiziqib qoldim. Qiladigan yumushim yo'q edi. Kutubxonadan Bret-Gart asarlarini keltirtirib, xotinimga har xil sarguzashtlarni o'rgatib turdim".

Beixtiyor peshonamga urdim: "Biz bo'lsak, Barnabi xonimni Bret-Gartga qiyoslab maqtardik."

"Sayohat oxirida kayutamdan chiqaman-u xotinimning do'stlariga ayolim bilan ularni shuncha vaqtdan beri qanday qilib aldab kelayotganimizni aytib beraman, ularning dong qotib qolishganini ko'rib rosa kulaman, deb o'ylandim. Lekin rafiqamni bilmas ekanman. Ertasi kuni, Sautgemptonga yetib qolganimizda, Barnabi xonim Hereford gertsogi uning sharafiga ziyofat berayotganini aytdi. Gertsoginya xotinimni kazo-kazolarga tanishtiraman, deb intiq ekan. Albatta, bunday imkoniyat mingtadan bitta odamga nasib etadi. Men esa hammasini rasvo qilishim mumkin edi. Xotinim gapirib bergan voqealarida meni umuman boshqacha tasvirlaganini aytdi. U paytda hali Barnabi xonim meni allaqachon Bexato uruvchi Maykka aylantirib qo'yganini bilmasdim. Lekin kemada ekanligim esidan chiqib, ko'p narsalar to'qiganini ko'nglim seza boshlagandi. Qisqasi, u mavqeini mustahkamlab olgunicha bir-ikki hafta Parijda yashab turishimni iltimos qildi. Rozi bo'ldim. Londondagi ziyofatlarga borishdan ko'ra Sorbonnada ozgina bo'lsa ham ishlash men uchun ming marta yaxshi edi. Shunday qilib uni Sautgemptonda qoldirib Parijga ketdim. O'n kun o'tgach, Barnabi xonim orqamdan yetib keldi. Orzu qilganidan ham katta muvaffaqiyatlarga erishganini, boshidan kechirayotganlari o'qigan romanlaridagi voqealardan ming marta yaxshiligini, lekin tanishlari meni ko'rib qolishsa hammasi tugashi mumkinligini aytdi.

Juda yaxshi, dedim men, unday bo'lsa Parijda yashayveraman. Unga bu fikr yoqmadi, mening shunchalik yaqin joydaligim va nomimni bilgan birontasini uchratib qolishimdan qo'rqib tinch yurolmasligini aytdi. Vena yoki Rimga ketsam-chi, dedim. Bu ham yoqmagach, mana shu joyga keldim va shu yerda jinoyatchiga o'xshab uzundan-uzoq uch oydan beri berkinib yotibman."

"Chap va o'ng qo'lingizda revolverlardan birvarakayiga otib ikkita qimorvozni o'ldirganingiz ham yolg'on ekan-da!"

"Og'ayni, men hech qachon qo'limga qurol olmaganman."

"Meksikalik qaroqchilarning chaylangizga hujumi-chi? O'shanda xotiningiz miltiqlarni o'qlab turgan ekan, siz bo'lsa to hukumat qo'shini yordamgi yetib kelguncha uch kun hujumni qaytarib turgansiz. Bu ham yolg'onmi?"

Barnabi jilmaygan bo'ldi.

"Bunisini o'zim ham eshitmagan ekanman. Haddan oshirib yuborgan-a."

"Nimalar deyapsiz? Bular xuddi Yovvoyi G'arb haqidagi sarguzasht filmlardek bizlarga yoqqan."

"Xotinim g'oyani ham o'sha yerdan olgan bo'lsa kerak."

"Lekin kirtog'ora-chi? Konchilar kiyimini yuvishi, yana allambalolar. Xotiningiz bu voqeani gapirib, bizlarni qanchalik kuldirganini siz bilmaysiz. Axir, Barnabi xonim

Londonga kirtog'orada suzib kelgan edi-ku!"

Kulib yubordi.

"Ha, Barnabi xonim hammamizni boplab laqillatibdi."

"Meni ham rosa aldagan", dedi Barnabi.

"Rafiqangiz ajoyib ayol. Undan qancha faxrlansangiz shuncha oz. Doim uni bebaho ayol, derdim. U har bir inglizdagi sarguzasht-u uydirmalarga bo'lgan ehtiyojni o'z vaqtida payqay oldi va bizga aynan o'zimiz xohlagan narsani berdi. Yolg'onlarini butun dunyoni berishsa ham oshkor qilmasdim."

"So'zlaringiz uchun rahmat, ser. Haqiqatan ham London ajoyib mezbonga ega bo'ldi.

Men esa bebaho xonimdan ayrildim, shekilli."

"Bexato uradigan Mayk uchun birdan-bir makon, bu — Yovvoyi G'arb. Azizim Barnabi, sizning yo'lingiz bitta: berkinishni davom ettiring."

"Maslahatingiz uchun katta rahmat", kesatdi Barnabi.

NONUSHTA

Men uni teatrda uchratib qoldim, imlayotganini ko'rib, tanaffus paytida yoniga borib o'tirdim. U bilan oxirgi marta ko'rishganimga ham ancha bo'lgandi, agar ismini aytib chaqirishmaganida, o'ylaymanki, uni tanimagan bo'lardim. U menga sinchkovlik bilan murojaat qildi:

«Ha, birinchi marta uchrashganimizga ham ko'p yil bo'ldi. Vaqt qanday tez o'tadi-ya! Hecham o'zgarmabsan. Sen bilan birinchi marta uchrashganim esingdami? Meni nonushtaga taklif qilganding.»

Esimdami?...

Bu yigirma yil burun bo'lgandi. Men Parijda yashardim. Lotin kvartalida¹ kichkina boshpanam bor edi va ishlab topgan pulimga tirikchiligim arang o'tardi. Xonim mening kitobimni o'qib chiqdi va menga bu haqda xat yozib yubordi. Men unga minnatdorlik bildirdim va ko'p o'tmay undan yana bir xat oldim. Xatda uning Parijdan o'tayotgani, men bilan uchrashish niyati borligi yozilgandi. Lekin vaqti chegaralangan, faqat kelasi payshanba kuni bo'sh bo'lardi. U mendan Foyotsda oddiygina nonushta berishimni so'ragandi.

Foyots frantsuz senatorlari ovqatlanadigan joy bo'lib, hamyonim ko'tarmaganidan u yerga borishni hatto xayolimga keltirmagan edim. Lekin menga xushomad qildilar, men esa ayol kishiga «yo'q» deyish uchun hali juda yoshlik qilardim. Oy oxirigacha tirikchiligim uchun sakson frankim qolgandi, xolos. Oddiygina nonushta esa o'n besh frankdan oshmasdi. Agar keyingi ikki hafta nafsimni kofedan tiysam, ishim joyida bo'lardi.

Uni Foyotsda, payshanba kuni, o'n ikki yarimda, kutishimni yozib yubordim.

Xonim men o'ylagandek yosh emasdi. Aft-angori uncha ko'rimli emas, o'zi hiyla savlatli ko'rinar edi. U haqiqatan ham qirq yoshlarda

Edi, oppoq dona-dona tishlari menga odatdagidan ko'pday tuyuldi. U sergap ayol edi. Men esa muloyim-qobil tinglovchi bo'lishga tayyor bo'lib turdim. Chunki, aftidan, u men haqimda gapirmoqchi edi. Taomnomani keltirishganda hayron qoldim, chunki narxlar men chamalagandan ancha yuqori edi. Lekin xonim meni tinchlantirdi.

«Men nonushtaga hech qachon ovqat yemayman», dedi u.

«Qo'ysangiz-chi!» dedim o'zimni himmatli ko'rsatishga urinib.

«Faqat bitta ovqat yeyman. Meningcha, bizning zamonamizda odamlar juda ko'p ovqat yeyishadi. Imkoni bo'lsa, ozgina baliq... Qiziq, ularda losos go'shti bormikan?»

Yo'q, bu paytda losos ovi mavsumiga hali erta edi, bu taomnomada ham yo'q edi, lekin men ofitsiantdan birorta bordir, deb so'radim. Ha, ularda bitta ajoyib losos bor ekan.

Men uni mehmonim uchun buyurtdim. Ofitsiant: «Ovqat tayyor bo'lguncha biror nima yeysizmi», deb so'radi.

«Yo'q, - dedi xonim. - Men faqat bitta taom yeyman. Agar sizda ozgina uvildiriq topilsa, mayli. Men hech qachon uvildiriqqa «yo'q» demayman».

Yuragim «shuv» etib ketdi. Uvildiriqni hamyonim ko'tarmasligini bidardim, lekin xonimga buni ayta olmasdim. Ofitsiantga harna qilib bo'lsa-da uvildiriq keltirishni buyurdim.

O'zim uchun taomnomadagi eng arzon taomni tanlidim. Bu qo'y go'shtidan tayyorlangan kotlet edi.

«Meningcha, siz go'shtni juda yaxshi ko'rsangiz kerak, - dedi u. - Bilmayman, kotletday quvvatli taomlarni yegach, ishga qanday kirisharkansiz. Men hech qachon oshqozonimni qiynamayman.»

So'ngra ichimlikdan gap ochildi.

«Men nonushta payti hech qachon hech narsa ichmayman», dedi u.

«Men ham», darhol javob berdim men.

«Oq vinodan tashqari». U guyo men gapirmagandek so'zini davom ettirdi: «Bu frantsuz oq vinolari shunday kuchsizki. Bu vinolar ovqatni hazm qildirishda juda yaxshi».

«Nimani xohlaysiz?», so'radim undan.

«Shifokorim menga shampan vinosidan boshqa hech narsa ichishga ruxsat bermaydi».

Aftidan, rangim ozgina oqardi. Men bir shisha buyurdim. O'zimni xotirjam tutib, shifokorim menga shampan vinosini ichishni mutlaqo taqiqlaganini aytdim.

«Unday bo'lsa, siz nima ichmoqchisiz?»

«Suv»

U uvildiriq va losos go'shtini yeb bo'ldi. Keyin yayrab san'at, adabiyot, musiqa haqida gapirdi. Men esa hisob-kitob bo'yicha qancha to'lashim haqida o'ylardim. Qo'y go'shtidan tayyorlangan kotletim tugaganida u dedi:

«Ko'rib turibman, siz nonushtaga quvvatli taomlarni to'yib yeyishga odatlanib qolgansiz.

Bu noto'g'ri, albatta. Nima uchun menga taassub qilib faqat bitta taom bilan

qanoatlanmaysiz? Aminmanki, shunday qilsangiz o'zingizni juda yaxshi sezasiz.»

Ofitsiant qo'lida taomnoma bilan yana kelganda, «Men faqat bitta taom yemoqchiman», dedim.

Xonim uning nari ketishini ishora qildi.

«Yo'q, yo'q, men nonushtaga hech qachon hech narsa yemayman. Faqat yengilgina tamaddi qilaman, bundan ortig'ini xohlamayman. Men hech narsa yeya olmayman, lekin agar ularda birorta bundayroq sarsabil bo'lganda edi. Sarsabildan birorta yemay Parijdan ketsam afsuslangan bo'lardim.»

Yuragim shuv etib ketdi. Men sarsabilni do'konlarda ko'rgandim va haddan tashqari qimmatligini bilardim. Ularga ko'zim tushsa, ko'pincha so'lagim oqardi.

«Xonimning bilgilar kelayotir, sizda sarsabildan birorta topilarmikan?», so'radim ofitsiantdan.

Men «yo'q» deydi deb umidlandim. Uning keng yuziga mamnun tabassum yoyildi va u meni shunaqa katta, shunaqa chiroyli, shunaqa yumshoq sarsabillar borligiga ishontira ketdiki, hang-mang bo'lib qoldim.

«Men zig'irchayam och emasman, - xo'rsinib dedi mehmonim, - lekin, modomiki siz qattiq turib olgan ekansiz, sazangiz o'lmasin, sarsabil yeyishga e'tiroz bildirmayman.»

Men sarsabil buyurdim.

«Siz ham yemoqchimisiz?»

«Yo'q, men hech qachon sarsabil yemayman.»

«Bilaman, uni yoqtirmaydigan odamlar ham bor.»

Biz sarsabil tayyor bo'lguncha kutdik. Meni vahima bosdi.

Gap oyning oxirigacha qancha pulim qolishidamas, hozir ovqatga to'lashga yetish-etmasligida edi. Mabodo o'n frankcha yetmasa, mehmonimdan qarz so'rashga to'g'ri kelsa, juda yomon bo'lardi. Bunga qurbim yetmasdi. Men qancha pulim borligini aniq bilardim va agar to'lashga pulim yetmasa, qo'limni cho'ntagimga tiqib, tuyqusdan vahima solib baqirib, irg'ib o'rnimdan turaman, pulimni o'g'irlashibdi, deyman degan qarorga keldim. Undan ham ovqat haqini to'lashga yetarli pul chiqmasa, u holda soatimni qoldirib, keyinroq qaytib kelib to'layman, deyishdan boshqa iloj qolmasdi.

Xullas, sarsabilni keltirishdi. Ular juda katta va ishtahani qo'zg'atadigan darajada edi.

Qizdirilgan yog' hidi dimog'imni qitiqladi. Xonim ularni qanday qilib

jig'ildonidano'tkazayotganini kuzatdim va odatdagidek xushmuomalalik bilan Bolkonda daramaturgiyaning ahvoli haqida gap ochdim. Nihoyat u tugatdi.

«Qahvami?» deb so'radim.

«Ha, faqat muzqaymoq bilan qahva», javob berdi u.

Menga endi baribir edi, men o'zimga qahva va unga muzqaymoq bilan qahva buyurdim.

«Siz bilasiz, men bir narsaga aminmanki, - dedi u muzqaymoqni yeb bo'lib, - ikkovmizdan birimiz ovqatga munosabatni o'zgartirishimiz kerak, birimiz esa jindek ko'proq yeyishimiz ham mumkin.»

«Siz hali ham ochmisiz?» arang so'radim men.

«O, yo'q, men och emasman: ko'rib turibsiz, men nonushtaga hech narsa yemayman. Ertalab bir piyola qahva ichaman, keyin tushlik, lekin hech qachon nonushtaga bittadan ortiq taom yemayman. Men sizni gapirayotgan edim.»

«O, tushunib turibman!»

Keyin xunuk voqea yuz berdi. Biz qahvani kutib turgan paytda, yuzida soxta tabassum bilan katta-katta shaftoli to'la savatni ko'tarib bosh ofitsiant oldimizga keldi. Bu payt shaftoli pishadigan mavsum emas edi. Ularning narxi birgina yaratganning o'ziga ayon. Men ham bildim, biroq sal keyinroq, bahonasida, u gapini davom ettira turib parishonlik bilan shaftoli oldi.

«Bilasizmi, siz qorningizni go'sht bilan to'ydirib oldingiz, endi hech nima yeya olmaysiz. Men ozgina ovqat tanovul qildim, shuning uchun shaftoli yeb maza qilaman.»

To'lashim kerak bo'lgan hisob aytishdi. To'layotganimda cho'ntagimdagi pulim bazur yetishini ko'rdim. Uning ko'zlari bir lahza men ofitsiantga bergan uch frankka qadaldi va bildimki, u meni o'taketgan xasis odam, deb o'yladi. Biroq restorandan chiqqan paytimizda hali oldimda butun boshli bir oy bor, cho'ntagimda esa bir penni ham yo'q edi.

«Mendan o'rnak oling, - dedi u biz qo'l siqishayotganimizda, - va hech qachon nonushtaga bittadan ko'p ovqat yemang.»

«Men bundan ham yaxshiroq qilaman, - javob berdim men. - Bugun tushlikka hech narsa yemayman.»

«Qiziqchi, xursandchilik bilan hayqirdi u, faytungga irg'ib chiqib. - Siz haqiqiy qiziqchisiz!» Nihoyat men o'chimni oldim.

*21 stone = 133,3kg. /stone- ingliz og'irlik o'lchovi - 6,33kg

LUIZA

Luiza nega meni o'ziga yaqin olganiga sira aqlim yetmaydi. U meni yomon ko'rardi. Imkon bo'ldi deguncha ortimdan xunuk gaplarni gapirishini sezib yurardim. Yoqtirmasligini ochiq aytmasa-da, pichinglari-yu, xo'rsinishlaridan, chiroyli qo'llarini silkitishlaridan ham buni tushunib olish qiyin emasdi. Bir-birimizni yigirma besh yildan beri yaqindan bilardik. Lekin bu narsaning Luiza uchun hech qanday ahamiyati yo'q edi. U meni qo'pol, surbet va shafqatsiz odam, deb hisoblardi. Shunaqa yomon ko'rarkan, nega meni holi-jonimga qo'ymaydi, boshim qotardi. Dam-badam nonushta yoki tushlikka chaqirar, dam olish kunlari shahar tashqarisidagi uyiga ham yiliga bir necha marta taklif qilardi. Ehtimol, yolg'iz mengina uning niqob ostidagi haqiqiy basharasini ko'rishga qodirligimni Luiza bilgandir. Men ham ertami, kechmi, yuzimga shunaqa niqob kiyishimga umid qilgandir.

Luizani qizlik paytidanoq bilardim. O'sha paytlari u katta-katta ko'zlari ma'yus boquvchi nimjongina qiz edi. Ota-onasi Luizani haddan ziyod yaxshi ko'rishar, yeru ko'kka ishonishmasdi. Bunga Luizaning dardchilligi ham sabab edi. Bilishimcha, Luiza bolaligida qizilcha kasaliga chalinib, yuragi zaiflashib qolgan, endi u o'zini har tomonlama asrab-avaylab yashashga majbur edi.

Tom Metlend uning qo'lini so'rganida, qizning ota-onasi qo'rqib ketishdi. Ular Luizaning bu ahvolda erga tegishga umuman yaramasligini bilishardi. Lekin ular boylar toifasidan emasdilar. Tom Metlend esa badavlat odam edi. U, Luiza xohlasa, osmondagi oyni ham olib berishga va'da berdi va oxir-oqibat ular qizlarini Tom Metlendning qo'lga ishonib topshirishdi. Tom qoruvli, kuchli va kelishgan yigit bo'lishi bilan birga, yaxshigina sportchi ham edi. U Luizani jonidan ortiq yaxshi ko'rardi. Yuragi xasta sevgilisidan yaqin-orada judo bo'lishini bilardi, Luiza qolgan sanoqli yillarini baxtli o'tkazishi uchun qo'ldan kelgan hamma narsani qilishga hamisha tayyor edi.

U ilgari qoyilmaqom qilib bajarib yurgan sport mashq-ularidan ham voz kechdi. Yo'q, Luiza shunday bo'lishini xohlagani uchun emas, biror yoqqa ketmoqchi bo'lib turgan paytida har gal Luizaning yuragi sanchib qolgani uchun mashqlardan voz kechdi. Janjallashib qolishgan vaqtlarida Luiza eng yaxshi xotin qiyofasiga kirib, darrov Tomga yon bosardi. Keyin Luizaning yuragi bezovta qilar va u bir hafta musichai beozor bo'lib, to'shakka mixlanib yotardi. Shunday paytlarda Tom xotiniga qattiq gapirishga yuragi betlamasdi.

Bir safar Luiza o'zi judayam xohlab sayrga chiqib yayov sakkiz mil yo'l yurganini ko'rib, Tom Metlend-ga Luizaning sog'ligi uncha-muncha ayollarnikidan yaxshi ekanligini aytdim. Tom boshini chayqab, xo'rsindi:

“Yo'q, Luiza aslida judayam zaif. U dunyodagi eng yaxshi yurak mutaxassislari ko'rigidan o'tdi. Hammasi Luizaning sanoqli kunlari qolganini aytdi. Metin irodasi borligi uchun ham hozir o'zini shunday tutayapti”.

Tom gaplarimni Luizaga ayt-di.

“Buning azobini ertaga ko'raman”, dedi Luiza menga qarab “uh” tortarkan: “Yana o'lim bilan yuzma-yuz bo'laman”.

“Ba'zida menga sizda hech qanaqa kasallik yo'qday tuyuladi”, dedim sekingina.

Gashtli o'tgan mehmondorchiliklarda Luiza ertalabki beshlargacha raqs tushib charchamaganini, befayz o'tirishlarda esa mazasi qochib, Tom uni uyiga vaqtli olib ketganini bir necha marta ko'rgandim. Menga qarab siniqqina kulib qo'ygan bo'lsa-da, boyagi gapim Luizaga yoqmaganini sezdim. Katta-katta ko'k ko'zlaridan kayfi qochganligi bilinib turardi.

“Men sizni xursand qilish uchun o'layotganim yo'q”, dedi u.

Luiza eridan ham ko'proq yashadi. Bir kuni ular yelkanli qa-yiqda sayr qilib qaytishganidan keyin Tom qattiq shamollab qolib jon taslim etdi. Luizani isitish uchun uni uydagi bor gilamu ko'rpalar bilan o'rab qo'yishga to'g'ri keldi. Tom Luizaga katta bisot va bir qiz qoldirib ketdi. Luiza tasalli topmaydigan bir ahvolga tushib qoldi. Xasta yuragi bilan bu kulfatni ko'tara olganiga aql bovar qilmasdi. Bechora Tom Metlendni tuproqqa qo'yishda Luizaning do'stlari unga dalda bo'ldilar. Ular onasidan ham ajralib yetim bo'lib qolishi mumkin bo'lgan Luizaning qizi Irisga chindan qayg'ura boshlagan edilar. Shu bois, Luizaning tevaragida girdikapalak bo'lishardi. Do'stlari Luizaning qo'lini sovuq suvga urdirmadi, uni turli tashvishlardan xoli qilish uchun har qanday narsaga tayyor ekanliklarini bildirishdi. Darhaqiqat, ularga ish ham topildi, chunki Luiza biror og'irroq yoki yoqmaydigan yumush qilmoqchi bo'lsa, yuragi sanchib, bir o'lib-bir tirilardi. “Agar birov menga ko'z-quloq bo'lib turmasa, o'lishim aniq” derdi Luiza. Shu ahvolida qizalog'i Irisni qanday katta qilishiga aqli yetmasdi. “Nega yana erga tegmaysiz?”, deb so'rashardi do'stlari. “Oh, bu yuragim bilan erga tegish haqida o'ylashga ham botinolmayman”, derdi Luiza.

Lekin Tomning o'limidan ke-yin bir yil o'tgach, Luiza qo'lini so'ragan Jorj Xobhauzga rozilik berdi. Jorj kelishgan va anchagina badavlat odam edi. Bu nimjon ayolni panohiga olishiga rozilik berishganida, Jorjdan baxtiyor odamni ko'rmadim.

“Men sizni ko'p qiynamayman”, derdi Luiza. Jorj shuhratparast harbiylardan edi. Lekin ishini tashlab qo'ydi. Luizaning sog'lig'i yomonlashib qishni Monte Karlo, yozni esa Dyuvilda o'tkazishga majbur bo'ldi. Jorj uch-to'rt kunlik umri qolgan xotinini qo'lidan kelguncha xursand qilishga ahd etdi.

“Hayotim tugab borayapti”, derdi Luiza: “Tinchgina o'lishga harakat qilaman”.

Keyingi ikki-uch yil mobaynida Luiza xasta yurak bilan chiroyli kiyinib, eng qizg'in bazm-larga borishni, do'rji-do'rji pul tikib qimor o'ynashni, baland bo'yli, chiroyli yigitlar bilan raqs tushishni va hatto ularga noz-karashma qilishni ham epladi. Luizaning birinchi eridagi matonat Jorj Xobhauzda yo'q edi va u Luizaning ikkinchi eri sifatida zimmasidagi tashvishlardan zerikib, ora-sira ichib yurishga majbur bo'ldi. Albatta, Jorj aroqqa mukkasidan ketganida bu qiliq Luizaga yoqmasdi. Ammo (Luizaning baxtiga) urush boshlandi. Jorj zahiradan o'z polkiga qaytib, uch oydan keyin halok bo'ldi. Bu zarba Luizani esankiratib qo'ydi. Lekin shunday musibatdan keyin ham u g'am-g'ussaga yo'l bermasligi lozimligini his qilardi. Agar o'sha paytda yuragi xuruj etganda hech kim bu haqda xabar topmagan bo'lardi. O'zini chalg'itish uchun Luiza Monte Karlodagi villasini oyoqqa turayotgan ofitserlarga mo'ljallangan shifoxonaga aylantirdi. Do'stlari unga bu tashvish og'irlik qilishini aytishdi.

“Bu ish meni o'ldirishi aniq”, dedi u: “Bilaman. Lekin buning nima ahamiyati bor? Bosh-qalarga yordam berishim kerak”.

Luiza o'lmadi. Qaytaga avvalgidan ham yashnab ketdi. Uning shifoxonasiga teng keladigan kasalxona butun Frantsiyada yo'q edi. Uni tasodifan Parijda uchratib qoldim. Restoranda novcha va juda kelishgan yosh frantsuz bilan tushlik qilayotgan ekan. “Bu yerda shifoxonaga aloqador ishlar bo'yicha yuribman”, deb tushuntirdi u. Luiza kasalxonadagi ofitserlar unga mahliyo ekanligi haqida gapirdi. Ular Luizaning kasali og'irlikni tushunisharkan va unga hech qanday yumush qoldirishmaskan. Go'yo ular Luizaga eridek g'amxo'rlik qilisharkan. Luiza xo'rsindi.

“Bechora Jorj, shu yuragim bilan undan ko'p yashashimni kim ham o'ylabdi deysiz?”

“Eh, bechora Tom,” dedim men.

Nega bu gapim unga yoqmaganini tushunmayman. U menga siniqqina jilmaydi, ko'zlari yoshga to'ldi.

“Doim o'limimni kutayotgandek gapirasiz...”

“Aytmoqchi, yuragingiz ancha sog'ayib qolibdi, deb eshitdim?”

“Yuragim hech qachon sog'aymaydi. Bugun ertalab shifokor ko'rigiga bordim. O'lishga tayyor bo'lib turishimni maslahat berdi”.

“Yo'g'-e, bunga yigirma yildan beri tayyorlanasiz-u?”

Urush tugagandan keyin Luiza Londonga ko'chib o'tdi. Endi yoshi qirqdan oshib qolgan, avvalgidek ozg'in va nimjon, ko'zlari katta-katta, yuzlari rangpar ayol bo'lsa ham, yigirma beshdan oshmagandek ko'rinardi. Maktabni tugatib, bo'yga yetib qolgan Iris esa u bilan birga yashay boshlagandi.

“U menga qaraydi”, derdi Luiza: “Turgan gap, mendek qari nogiron bilan yashash unga qiyin bo'ladi. Lekin bu bir-ikki kun davom etadigan narsa. Irisning yo'q demasligi aniq”. Iris juda yaxshi qiz edi. Uni, onasining sog'lig'i yomonligini muntazam uqtirib, voyaga yetkazishgandi. Bola bo'lib u biror marta ham to'polon qilmagan edi. Onasini yolg'iz qoldirish mumkin emasligini doim yodida saqlardi. Mana endi Luiza qiziga: “Hammaning joniga tekkan keksa ayol uchun o'zingni bag'ishlashingga chiday olmayman”, deb qancha gapirmasin, u bu gaplarga quloq solmadi.

Luiza “uh” tortib, qiziga farzandlik burchini ado etishga ruxsat berdi.

“Bolamga menga g'amxo'rlik qilish yoqadi”, dedi u.

“Do'stlari bilan birga yurgani yaxshimasmidi?”, deb so'radim.

“E, buni unga doim aytaman. Do'stlaring bilan o'ynab-kulib yur, deb hech ko'ndirolmadim. Tepada xudo bor, birovning meni deb huzur-halovatini yo'qotishini hech qachon xohlamaganman”.

Men bu gaplarni Irisga ayt-ganimda, u shunday dedi: “Bechora oyijonim, mening do'stlarim bilan birga bo'lishimni, o'tirishlarga borishimni xohlaydi, endi biror joyga boraman deb turganimda yuraklari sanchib qoladi, shuning uchun uyda qolganim yaxshi”.

Lekin ko'p o'tmay Iris bir yigitga ko'ngil qo'ydi. Yosh do'stim, bama'ni bir yigit uning qo'lini so'radi va qiz rozi bo'ldi. Irisni juda yaxshi ko'rardim. Nihoyat o'zi uchun ham yasharkan-da, deb quvondim. Lekin bir kuni o'sha yigit tushkun bir ahvolda oldimga kelib, to'y qoldirilganini ayt-di. Iris onasini tashlab ketolmaskan. Bu mening ishim bo'lmasa ham, bahona topib, Luizanikiga bordim. Choy ichib o'tirgan paytida do'stlari kelib qolsa, u doim xursand bo'lardi.

“Iris erga tegmaskan, deb eshitdim?”, dedim muddaoga o'tib.

“Bilmayman. Men xohlaganim bilan u erga tegmaydi... Meni o'ylamay erga tegaver, deb tiz cho'kib iltimos qilsam ham, “Sizni tashlab ketolmayman”, deyapti”.

“Qizingizga jabr qilmayapsizmi?”

“Balki. Lekin bu bir-ikki oy davom etadi. Buning ustiga men “O'z hayotidan voz kechib, menga qarasin”, deyayotganim yo'q-ku”.

“Azizim Luiza. Bir-ikki oy deb, ikkita eringizni ko'mdingiz. To'g'ri, nimaga endi yana uch-to'rttasini narigi dunyoga jo'natmasligingiz kerak!”

“Bilaman! Men haqimda nima deb o'ylab yurganingizni. Yuragimning kasal ekaniga hech qachon ishonmagansiz, shundaymi?”

Luizaning ko'ziga tik qaradim.

“To'ppa-to'g'ri. Siz yigirma besh yil hammani laqillatdingiz. Siz dunyodagi eng xudbin, eng qabih ayolsiz. Anovi ikkita badbaxt erkakning umriga zomin bo'ldingiz. Endi bo'lsa qizingizni ham shu ko'yga solmoqchisiz”.

Agar o'sha payt Luizaning yuragi to'xtab qolganda hayron bo'lmasdim. Uning quyushqondan chiqib ketishini kutgandim. U esa menga qarab muloyim jilmaydi.

“Bechora do'stim, yaqin kunlarda bu gaplarni menga aytganingizdan shunday

afsuslanasizki...”

“Endi Iris o'sha bolaga erga tegmaydimi?”

“Erga teg”, deb qizimdan iltimos qildim. Meni tashlab ketsa, o'lishimni bilaman. Mayli. Baribir, hamma meni yomon ko'radi. Odamlarga ortiqcha yukman...”

“Tashlab ketsang — o'laman”, deb unga aytdingizmi?”

“U meni shunga majbur qildi”.

“O'zingiz biror ish qilishni xohlamasangiz, hech kim sizni majburlay olmaydi”.

“Xohlasa, o'sha yigitga ertagayoq erga chiqsin. Shu narsa meni o'ldirsa, o'ldira qolsin”.

“Keling, bir tavakkal qilib ko'raylik, maylimi?”

“Menga ozgina bo'lsayam rahmingiz kelmayaptimi?”

“Shunaqa tomoshalar ko'rsatgansizki, sizga rahmim kelishi qiyin”, dedim men.

Luizaning oppoq yuzlariga rang yugurdi. Luiza kuldi, lekin ko'zlari g'azab bilan qat'iy boqardi.

“Irisning to'yi shu oyda bo'ladi”, dedi u: “Agar menga biror narsa bo'lsa siz ham, Iris ham o'zingizni kechira olmassiz, deb umid qilaman”.

Luiza so'zida turdi. To'y vaqti belgilandi. Katta sep buyurildi va taklifnomalar tarqatildi.

Iris va yigit juda xursand bo'lishdi. To'y kuni ertalab soat o'nda, Luizaning, o'sha yovuz ayolning yuragi yana bir marta qattiq xuruj qildi va u o'ldi. Luiza o'zini o'ldirgan qizi Irisni kechirib, astagina jon berdi.

QOCHQINLIK POYONI

Kapitan bilan qo'l siqishimdim, u omad tiladi. Keyin yo'lovchilarga liq to'la pastki palubaga tushib, turtina-surtina narvongacha yetib oldim. Kema bortiga qarasam, yuklarimni allaqachon chiqarishibdi. Hamma yoqda qo'llarini silkitib, allanimalar haqida gap sotishayotgan shu yerlik odamlar. Menga ham joy topildi. Qirg'oqdan uch milcha uzoqlashganimizda salqin shamol esa boshlagandi. Shaharga yaqinlashganimizda ko'plab kakos daraxtlari-yu, ular orasidan ko'rinib turgan kulrang tomlarga ko'zim tushdi. Inglizchani biladigan xitoylik: mana, boshqaruvchining turarjoyi, deb ayvonli oq uyni ko'rsatdi. Boshqaruvchining xabari bo'lmasa-da, men aynan unikiga qo'nmoqchi edim. Cho'ntagimda uning nomiga bitilgan tavsiyanoma bor edi.

Meni tushirib, chamadonlarimni sohilga qo'yishganida bir muddat o'zimni yakkalanib qolgandek his qildim. Dunyoning bir chekkasidagi joyga, Barneoning shimoliy qirg'og'idagi shaharchaga kelib qolgandim. O'zimni mutlaqo begona odamga tanishtirishim, ulov kelib borar manzilimga jo'nab ketgunimcha uning kulbasida tunashim, osh-ovqatiga sherik bo'lishimni aytib, qo'lga tashrif qog'ozimni tutqazishimni ko'z oldimga keltirib xijolat bo'layotgandim.

Biroq hammasi ko'gildagidek bo'ldi. Ayvonli uyga yetib, tavsiyanomani ko'rsatganimda qaerdandir o'sha kishi paydo bo'ldi. Gavdali, yuzlari qip-qizil, xushchaqchaq odam ekan. Yurakdan chiqarib so'rashdi. Qo'limni siqib, yugurdak bolaga ichkilik opkel, deb baqirdi. Boshqa biriga narsalarimga qarab turishni buyurdi. UZR so'ramoqchiydim, gapim og'zimda qoldi.

"Ey xudo, og'ayni sizni ko'rganimdan qanchalik xursand ekanimni tasavvur ham qilolmaysiz. Lekin meni shu yerda qoldirish uchun bu gaplarni gapiryapti, deb o'ylamang. Yo'q, sizdan minnatdorligim uchun shunday deyaрман. Bu yerda xohlaganicha yashashingiz mumkin. Istasangiz bir yil qoling".

Kulib yubordim. U ish qochib ketmaydi, deb yumushlarini bir chetga qo'ydi-da, o'zini katta kursiga tashladi. Suhbatlashdik, keyin ichdik, so'ng yana gap soldik. Kechga yaqin salqin tushganda, jungli bo'ylab uzoq sayrga chiqdik. U yerdan suvga tushgan mushukdek ivib qaytib keldik. So'ngra yaxshilab cho'milib oldik-da, ovqatlandik. Juda charchagan edim. Mezbonim tuni bilan to'xtovsiz guring berishga tayyor turgan bo'lsa ham uxlashimga ruxsat so'rab iltimos qilishga majbur bo'ldim.

"Mayli faqat sizni xonangizga kuzatib, hammasi joyidaligini ko'rib olaman".

Bu ikki tomoni ayvonli va chivin o'tkazmaydigan to'r bilan o'ralgan katta karavot qo'yilgan keng xona ekan.

"Karovat ancha qattiq, bo'laveradimi?"

"Ha yo'q, bugun toshday qotib uxlayman".

Mezbonim bir muddat karovatga qarab qoldi.

"Bunda oxirgi marta bir gollandiyalik uxlagandi. Bitta kulgili voqeani aytib beraymi?"

O'lguday uyqum kelayotgandi. Lekin harqalay u menga mezbon, qolaversa kulgili voqeani aytib bermoqchi bo'lsang-u hech quloq solmasa odamga og'ir botadi.

"O'sha golland ham siz kelgan kemada qelgandi. Idoramga kirib, uch-to'rt kun yashashga qaerdan joy topsam bo'ladi, deb so'radi. Agar borishga joyingiz bo'lmasa menikida tura qoling, dedim. Darrov rozi bo'ldi. Yuklaringizni opkelishga odam yuboraymi, deb so'radim.

"Bori shu", dedi u.

Qora yaltiroq chamadonchani uzatdi. "Juda kambag'al ekanmi", deb o'yladim ichimda. Lekin bu yog'i endi mening ishim emasdi, xullas, unga uyimga boravering, ishimni

tugatishim bilanoq men ham yetib boraman, dedim. Shu gaplarni aytib turganimda xonaning eshigi ochilib, yordamchim kirdi. Golland eshikka orqasi bilan turgandi, balki yordamchim eshikni qattiqroq ochgandir. Nima bo'lganda ham golland baqirib yuborib, ikki qadamcha joyga sakradi-da, revolverini chiqardi.

"Nima qilyapsiz, jin ursin?", dedim men.

U yordamchimni ko'rib bukchayib qoldi. Hars-hars nafas olib stolga suyandi. Agar aldasam har narsa bo'lay, xuddi tutqanog'i tutgandek qaltirayotgandi.

"Kechirasiz", dedi u. "Hammasi asabdan. Asablarim ishdan chiqqan".

"Ko'rinib turibdi", dedim men.

U bilan sovuqqina gaplashdim. Rostini aytsam, unga menikida qol deganimdan pushaymon bo'lgandim. Ko'rinishidan mast odamga o'xshamasdi. Politsiyadan qochib yurgan bo'lsa-ya, degan fikr o'tdi miyamdan.

"Yaxshisi, borib uxlab oling", dedim.

U jo'nadi. Uyga qaytsam, ayvonda jimgina o'tirgan ekan. Lekin gavdasini tik tutib turgandi. Cho'milib, soqolini olibdi. Toza kiyim kiyib, ancha o'ziga kelib qolibdi.

"Nega ayvrnda bu ahvolda o'tiribsiz?", dedim unga. "Yotib damingizni oling".

"Shunday o'tirganim yaxshi", dedi u.

Alomat odm ekan, dedim ichimda. Lekin shunday jaziramada yotgandan ko'ra qaqqayib o'tirishni afzal ko'rsa, bu endi o'zining ishi. Novcha, qoruvli gavdali, chorburchak kallasidagi sochi kalta olingan ko'rimsizgina odam edi u. Yoshi qirqlar atrofida, meni juda hayron qoldirgan narsa uning basharasi edi. Qisiq ko'k ko'zlarining alanglashiga sira tushunolmadim. Yuzi xuddi yig'lamoqqa tayyor turgan odamnikiga o'xshardi. Turib-turib, bir narsani eshitib qolgandek chap tomonga tez-tez alanglardi. Xudo shohid, uning asablari joyida emasdi. Lekin bir stakan musallas ichganimizdan keyin u tilga kirdi. Inglizchada juda yaxshi gapirardi, gapida bilinar-bilinmas soxtalikni aytmaganda, uning ingliz emasligini sezmasdingiz ham. Tan olish kerak, gapga juda usta edi. Ko'p joyda bo'lib, ko'p o'qigan ekan. Gapini eshitib vaqt o'tganini bilmay qolardingiz.

Choshgohda uch yoki to'rt shisha viskini bo'shatdik, keyin yana ancha-muncha aroq ichdik. Xullas, tushlikka o'tirganimizda ikkovimizning ham kayfimiz chog' edi. "Bu zo'r odam ekan", deb o'yladim o'shanda. Turgan gap, ovqat stida ham uch-to'rt shisha viskini urdik. Keyin qaerdandir bir shisha benidiktik topib oldim. Uni ham ichdik. Binoyidek mast bo'ldik.

Nihoyat, u nega bu yerga kelganini gapirib berdi. O'sha voqea juda g'alati edi.

Mezbonim gapirishdan to'xtadida, o'sha g'aroyib voqeani eslaboq ta'sirlanayotgandek, og'zini xiyol ochgancha menga qaradi.

Sumatra orolida tug'ilgan ekan o'sha golland. Keyin achinlik bir odamga nimadir qilgan ekanmi, achinlik uni o'ldirishga qasam ichibdi. Dastlab golland bunga e'tibor ham bermabdi, lekin g'animi gapida turishga ikki-uch bor urinib joniga tekkach, biror muddat chetroq joyga ketishga qaror qilibdi. Bataviaga o'tib, o'sha yoqda ayshini surib yurmoqchi bo'libdi. Lekin bu yerga kelganidan bir hafta o'tgach, devor orqasida yashirib turgan achinlikka ko'zi tushibdi. Achinlik uning ortidan tushgan ekan. Golland g'animning niyati qat'iligini tushunibdi. Surabayyaga borishi kerakligini anglabdi. Bir kuni u shu shaharda aylanib yurib nima bo'libdi-yu orqasiga o'girilibdi, qarasa, achinlik shundaygina izidan ovoz chiqarmay pusib kelayotgan ekan. Uning kapalagi uchib ketibdi. O'girilsangu seni o'ldirmoqchi bo'lib yurgan nusxa shundaygina orqangda turganini ko'rsang, qo'rqasan-da, albatta.

Xullas, golland tez-tez yurib, mehmonxonaga qaytibdi-da, narsalarini yig'ishtirib, Singapurga boradigan kemaga chiqibdi. Turgan gapki, u gollandiyaliklar qo'nishgan mehmonxonaga joylashibdi. Bir kuni mehmonxona ro'parasidagi hovlida ichib o'tirgan

ekan, ichkariga achinlik kirib unga bir pas tikilib turibdi-da, chiqib ketibdi. Golland o'shanda dahshatdan qimir etolmay qolganini aytdi. Agar achinlik o'sha payt xanjarini sanchmoqchi bo'lganda, u o'zini himoya qilish uchun qo'lini ham ko'tara olmas ekan. Golland achinlik qulay paytni kutayotganini tushuntiribdi. Bu jirkanch kimsa uni o'ldirishni niyat qilgan ekan. Joni uzilayotgani ko'z oldiga kelsa, u o'zini tutolmay qolarkan".

"Nega u politsiyaga bormabdi?", deb so'radim men.

"Bilmayman. Meningcha, politsiya bu mojarodan xabar topishini xohlamagan".

"O'sha odamga nima yomonlik qilgan ekan?"

"Buni ham bilmayman. Nima qilganini aytmadi. Lekin so'raganimda menga qarashidanoq kattagina ish qilib qo'yganini sezdim. O'ylashimcha, achinlikning har qanday jazosiga loyqligini uning o'zi ham tushunardi".

Mezbonim sigareta yoqdi.

"Keyin nima bo'ldi?", deb so'radim men.

"Singapur bilan Kuching orasida qatnaydigan kemandagi kapitani ham qatnov orasida o'sha mehmonxonada turadi. Kema tongda yo'lga chiqarkan. Golland achinlikdan qutulish uchun bu yaxshi imkoniyat, deb o'ylabdi. Yuklarini mehmonxonada qoldirib, xuddi kapitanni kuzatib qo'yayotganday u bilan birga kemaga chiqibdi va kema suza boshlaganda u yerga tushib qolibdi. Asabiylashish odatini shu vaqtlarda orttirgan ekan. Achinlikdan qutulishdan boshqa hech narsa haqida o'ylamay qo'yibdi. Kuchingda o'zini ancha yaxshi his eta boshlabdi. Mehmonxonadan joy olibdi. Xitoy do'konlaridan o'ziga juft kastyum, to'rt-beshta ko'ylak xarid qilibdi. Lekin uxlay olmas ekan. tushiga nuqul o'sha kimsa kirarkan. Olti martacha bo'g'ziga tortilayotgan xanjar damidan uyg'onib ketibdi. Xudo haqqi, unga juda rahmim keldi. U bu gaplarni menga qaltirib gapirdi. Qo'rqqanidan ovozi xirillab qolgandi. Uning ajabtovur qarashlariga endi tushundim. Esingizdami, gapimning boshida kulgili alanglashlarini ko'rib hayron bo'lganimni aytuvdim. Qo'rqqanidan shunaa alanglarkan.

Bir kuni Kuchingdagi klubda derazadan tashqariga qarabdi va ko'zi o'sha yoqda o'tirgan achinlikka tushibdi. Achinlik ham unga qarabdi. Golland egilibdi-da, hushdan ketibdi. O'ziga kelganida miyasiga kelgan birinchi fikr bu joydan qochish bo'libdi. Sizni olib kelgan o'sha kema bilangina u Kuchingdan tezroq ketishi mumkin ekan. Kemaga chiqibdi. Achinlik kemada yo'qligini aniq bilarkan".

"Lekin nega aynan bu yerga kelibdi?"

"Bilasizmi, boyagi kema ko'p joylarda to'xtaydi. Achinlik gollandning aynan bu yerga kelganda tushib qolganini bilolmasdi. Golland o'zi o'tirgan kema bu joylarda yo'lovchi tashiydigan bitta-yu bitta kema ekanini, bortda o'n ikkitacha odam o'tirganini bilganidan keyingina undan tushgan.

"Harholda, bir-ikki kunga bo'lsa ham bu yerda xavfdan xoliman", dedi u. "Ozgina vaqt bo'lsayam tinch yursam, asablarimni bosib olaman".

"Xohlaganingizcha qoling", dedim men. "Bu yerda sizga xavf yo'q, har holda keyingi oy kema qaytguncha. Xohlasangiz, o'sha payt borib yo'lovchilarni tekshiramiz".

Qayta-qayta rahmat aytdi. Nihoyat, ko'ngli taskin topgandi.

Vaqt ham allamahol bo'lib qolgandi. Uxlash payti bo'lganini aytdim. Hammasi joyidaligini bilish uchun uni xonasiga kuzatib qo'ydim. Hech qanday xavf yo'q, desam ham derazalarni mahkamlab berkitdi. Xonadan chiqishim bilanoq orqamdan eshikni qulflaganini eshitdim.

Ertasi kuni ertalab dastyor bola choyimni olib kelganida, gollandni uyg'otdingmi, deb so'radim. Hozir uyg'otaman, dedi u. Uning xona eshigini qayta-qayta taqillatayotgani eshitildi. Nimadir bo'lganini sezdim. Bola bor kuchi bilan taqillatgandi ham ichkaridan

sado chiqmadi. Asabiylashib, o'rnimdan turdim. Men ham taqillatdim. Ikkalamiz murdani tiriltirib yuborguday shovqin ko'tardik, lekin golland uyg'onmadi. Shunda eshikni sindirdim. Karovatni o'ragan chivin o'tkazmaydigan pardani uzdim. Golland karovatda ko'zini chaqchaytirgancha tepaga qarab yotardi. U o'lgan edi. Bo'yniga xanjar qo'yilgan edi. Gapimga ishonasizmi, yo'qmi — bu o'zingizga havola, lekin xudo haqqi qasam ichib aytamanki, bu — rost, uning biror joyi hatto tirlalmagan. Xona esa bo'm-bo'sh edi. Kulgili voqea, to'g'rimi?"

"Endi, bu kulgini qanday tushunishga bog'liq", deb javob berdim men.

Mezbonim menga qarab qo'ydi.

"Shu karovatda uxlayverasiz-a, yo yo'qmi?"

"Yo'q, uxlayveraman. Lekin shu voqeani ertaga gapirib berganingizda yaxshi bo'lardi".

RUHONIY

...Albert Edvard Formen ruhoniylik libosini, xuddi cherkovning ulug'vor ramzidek, o'zgacha faxr-g'urur bilan kiyardi, ularni o'zi yuvib, o'zi dazmollardi. Avliyo Pyotr cherkovida o'n olti yil xizmat qilib, bir qancha ridolarni kiyib to'zdirganiga qaramay, eskirganlarining birortasini ham tashlab yubormagandi. Ularning hammasi jigarrang qog'ozga o'rog'liq holda, yotoqxonasidagi shkafda saqlanardi.

Ruhoniy Albert tilovatxonani sarishtalab, uyiga ketishi uchun yepiskop muovinining u yerdan chiqishini kutayotgan edi.

"U bu yerga nimaga kelgan ekan?", dedi ichida. "Qornim ochganiniyam o'ylamaydi". Yangi muovin bu vazifaga yaqindagina tayinlangan edi. Qizil yuzli, tinib-tinchimas bu odamning yoshi qirqlardan sal oshgan. Albert Edvard sobiq muovinni, eskicha maktabni tugatgan, bosiq va bunga o'xshab har narsaga burnini suqavermaydigan kishini hamon eslardi.

Ko'p o'tmay ruhoniy o'zi tomon kelayotgan muovinni ko'rdi.

"Formen, men bilan yuring, Sizga aytadigan gapim bor".

"Xo'p bo'ladi, ser".

Avval muovin, keyin Albert Edvard tilovatxonaga kirdi. Xonada ikki ish yurituvchi o'tirganini ko'rib, Albert biroz taraddudlanib qoldi. Ularning bu joyga kirayotganini ko'rmagandi. Ikkalasi ham jilmayib bosh silkitishdi.

"Xayrli kun, milord. Salom, ser", so'rashdi Albert ular bilan birma-bir.

Har ikkala ish yurituvchining ham yoshi ulug'. Albert qachondan beri ruhoniylik qilib kelayotgan bo'lsa, deyarli shuncha yildan beri ular ish yurituvchilik xizmatida. Ular muovin bir zamonlar Italiyadan keltirgan chiroyli stol atrofida o'tirishardi. Muovin ham ish yurituvchilar orasidagi bo'sh kursiga borib o'tirdi. Albert Edvard ularning ro'parasidan joy egallab, biroz xavotirda "bular nega keldi ekan", deb o'ylay boshladi. Bir safar organchi qandaydir mashmashaga aralashib qolib, bosti-bosti qilishga qanchalik qiynalganini Albert unutmagandi. Avliyo Pyotr cherkoviga o'xshagan cherkovlarda tartib-intizomga juda qattiq turishardi. Muovinning qizil yuzida xotirjamlik bor, lekin ish yurituvchilar tashvishlidek ko'rinishardi.

"Muovin ularni nimanidir qilishga undayapti, lekin bular xohlashmayapti, chamasi", dedi Albert ichida. "Bu yerda nimadir bor".

Biroq bu fikrlar Albertning yuzi-ko'zida aks etmadi. Uning yuzida hurmat va shu bilan birga, o'z qadr-qimmatini bilish alomatlari bor edi. Albert ruhoniy bo'lguncha ko'p joylarda xizmatkorlik qilgan edi. Ularning bari boy-badavlat oilalar bo'lgan. Ishlashni boy savdogar oilasida yugurdaklikdan boshlab, beva qolgan boyvuchchaga bosh xizmatkorlik darajasigacha ko'tarilgandi. Keyin esa, Avliyo Pyotrga ishga kirmasidan avval, qo'l ostida ikkita yordamchisi bilan iste'foga chiqqan elchi oilasida bosh xizmatkor bo'lib ishladi. Elchi novcha, ozg'in, savlatli va o'z qadrini biladigan odam edi. Ko'rinishi xuddi gertsogga, hech bo'lmaganda gertsog rolini o'ynayotgan aktyorga o'xshardi. Juda madaniyatli, qat'iyatli va o'ziga ishongan odam edi.

Muovin baland ovozda gap boshladi:

"Formen, biz sizga noxush bir narsani aytish uchun to'plandik. Siz bu yerda, mana, necha yillardan beri ishlab kelayapsiz. Shu paytgacha zimmangizdagi vazifani sharaf bilan ado etdingiz...".

Ish yurituvchilar ham bosh silkishib ma'qullashdi.

"Lekin yaqinda men g'alati bir narsani sezib qoldim, bu haqda ish yurituvchilarga bildirib qo'yishni o'z burchim, deb bildim. Siz o'qishni ham, yozishni ham bilmas ekansiz,

shundaymi?"

Albertning yuzida xijolatdan asar ham sezilmasdi.

"Sobiq muovin buni bilardi, ser, — javob qildi u. — U savodli bo'lish shart emas, degandi. Shundog'am dunyo savodlilarga to'lib yotibdi, derdi doim".

"Yo, tavba! — deb yubordi ish yurituvchilardan biri. — Nahotki, shu cherkovda o'n olti yildan beri ruhoniylk qilib, biror marta o'qishu yozishni o'rganishga hatto urinib ham ko'rmagan bo'lsangiz?"

"O'n ikki yoshimdan xizmatkorlik qilganman. Men ishlagan birinchi joydagi oshpaz meni o'qitishga urinib ko'rgan edi. Lekin bunga iqtidorim yetmagan, shekilli. Keyinchalik vaqt bo'lmadi. Boshqa tomondan, o'qishni o'rganishning menga keragi ham yo'q edi".

"Lekin yangiliklarni qanday bilgansiz? — deb so'radi ikkinchi ish yurituvchi. — Nahotki, biror marta xat yozmagan bo'lsangiz?"

"Yo'q, ser, bilmadim, shusiz ham kunim o'tayapti-ku. Hozir hamma gazetada rasmi bor, shularga qarab bilib olaveraman. Xatni bo'lsa xotinim yozib beradi".

Ish yurituvchilar muovinga bir qarashdi-da, keyin stolga termulib qolishdi.

"Mayli, Formen, men bu birodarlar bilan gaplashdim. Ular ham ahvol ancha murakkabligini tushunishdi. Avliyo Pyotr cherkoviga o'xshagan cherkovda savodsiz ruhoniylning bo'lishi mumkin emas".

Albert Edvardning ozg'in, rangpar yuziga qizillik yugurdi. U joyida notinch qimirlab qo'ydi-yu, lekin hech narsa demadi.

"O'rgansangiz bo'ladi-ku, Formen?", dedi ish yurituvchilardan biri.

"Yo'q, ser, endi o'rganolmayman. Ko'rib turibsiz, yosh emasman. Bolalik paytimda o'rganolmagan o'qishni endi o'rganishimga ko'zim yetmaydi".

"Sizni qiynash niyatimiz yo'q, Formen, — dedi muovin, — ammo ish yurituvchilar bilan birga shunday fikrga keldik. Sizga uch oy muhlat beramiz, agar shu muddat oxiriga kelib o'qishni ham, yozishni ham o'rgana olmasangiz, ming afsuski, bu yerdan ketishingizga to'g'ri keladi".

Albert Edvard yangi kelgan muovinni yoqtirmasdi. Boshidayoq Avliyo Pyotrga bu odamni muovinlikka tayinlab yuborib xato qilishdi, deb aytgandi. Albert o'z izzatini bilardi. Shuning uchun qaddini rosladi.

"Afsuski, ser, o'rganish qo'limdan kelmaydi. Falakning bunday g'aroyibotlarini o'rganish uchun kechikdim, judayam qartayib qoldim. O'qishu yozish nimaligini bilmay shuncha yil yaxshi yashadim, agar bularni o'rganishga hozir qurbim yetgandayam, xohlamagan bo'lardim".

"Unday bo'lsa, Formen, afsuski, ishdan bo'shashingizga to'g'ri keladi".

"Ha, ser, tushundim. Mening o'rnimga odam topishingiz bilanoq arizamni yozaman". Lekin Albert Edvard odatdagidek xushmuomalalik bilan muovin va ish yurituvchilar orqasidan cherkov eshigini yopgach, xo'rliqi kelib beixtiyor lablari titray boshladi. Bir-bir qadam tashlab tilovatxonaga qaytdi va ruhoniylk libosini ilgichga osdi. Bu libos qanchadan-qancha nikoh to'ylari-yu, dafn marosimlarini ko'rganini o'ylab "uh" tortdi. Hamma joyni tozalab, paltosini kiydi-da, shlyapasini olib, cherkovdan chiqdi. Cherkov eshigini yopib, maydonni shoshilmasdan kesib o'tdi. Ammo g'amga botib, uyiga olib boradigan ko'chadan o'tib ketdi. Shoshilmasdan yuraverdi. Ko'ngli juda g'ash bo'ldi. Endi nima qilishini bilmasdi. Yana avvalgidek birovlarining uyida xizmatkor bo'lishni xohlamasdi. Shuncha yil ozod yurgandan keyin birovning xizmatini qilish qo'lidan ham kelmasdi. Hozirgacha u anchagina pul jamg'arib qo'ygandi, lekin bu pullar umrining oxirigacha hech qaerda ishlamay yashashga yetmasdi. Buning ustiga narx-navo ham yildan-yilga oshib borayotir. Hech qachon bir kuni shunaqa muammoga ro'baro' kelishini o'ylamagandi. Avliyo Pyotr ruhoniylari, Rim papalariga o'xshab, umrlarining oxirigacha

o'z vazifalarida qolishardi. Albert chuqur xo'rsindi. U juda kam chekardi va deyarli ichmasdi. Faqat ba'zan tushlikdan keyin ozgina pivo ichishni xush ko'rar, holdan toygan paytlarida bir-ikki dona sigareta chekishi mumkin edi. Hozir ham sigareta chekib ovunmoqchi bo'ldi. O'zi bilan olib yurmagan uchun tamaki sotadigan do'kon qidira boshladi. Ha deganda biror do'kon topa olmagach, yurishga to'g'ri keldi. Bu uzun ko'chada har xil do'konlar ko'p bo'lsayam, birortasida tamaki sotilmasdi.

"Qiziq-ku", dedi Albert Edvard. Toza ishonch hosil qilish uchun ko'chani yana bir marta aylandi. Yo'q, tamaki do'koni yo'q edi. U to'xtab, o'ychan qiyofada u yoq-bu yoqqa qaradi.

"Mendan boshqa ham bu ko'chada sigareta qidirib yurganlar bo'lsa kerak", dedi u. "Agar biror kishi bu yerda tamaki sotadigan do'kon ochsa, ancha pul ishlab olarkan".

U birdan sapchib ketdi:

"Axir, bu zo'r fikr-ku!", dedi u. "Tavba, hech kutmagan paytda miyaga shunaqa fikrlar keladi-ya!"

Albert tez-tez yurib, uyiga bordi va choyini ichdi.

"Bugun juda kamgapsan?", deb so'radi xotini.

"Men o'ylayapman", dedi u.

Rejasini har tomonlama pishitdi va ertasiga o'sha ko'chaga bordi. Omadi kelib, ijaraga beriladigan do'koncha topdi. 24 soatdan keyin do'konni ijaraga olib, bir oydan keyin tamaki va gazeta sotuvchi bo'lib tijoratni boshladi. Xotini Avliyo Pyotrda ruhoniylilikdan keyin savdo-sotiq bilan shug'ullanish o'zini yerga urish bilan teng, dedi. U esa bunga javoban yashash uchun odam ishlashi kerakligini aytdi.

Albert Edvardning ishlari yurishib ketdi. Shunchalik yurishdiki, bir yillardan keyin u yana bir do'kon olib, unga ish boshqaruvchi yollashni o'ylay boshladi. U tamaki do'koni yo'q boshqa ko'chani qidirdi. Shunday ko'chani topgach, u yerdan ham ijaraga do'kon oldi. Bu do'kon ham yaxshi foyda bera boshladi. Keyin u ikkita do'konning ishini olib borayotgan bo'lsam, oltitasini ham eplayman, deb o'yladi. London bo'ylab yurib, qaerda tamaki do'koni yo'q ko'cha ko'rsa, o'sha joydan ijaraga do'kon olaverdi. O'n yil ichida Albertning do'konlari soni o'ntaga yetdi va u qiyinchiliksiz tinmay pul ishlay boshladi. Har dushanba kuni u do'konlarni aylanib chiqib, bir haftalik foydani yig'ar va mablag'ni bankka qo'yardi.

Bir kuni ertalab bir bog'lam banknotlar va og'ir sumka to'la pulni bankdagi hisob raqamiga qo'yayotganda kassir bank direktori u bilan uchrashmoqchi ekanini aytdi. U xonaga kirgach, direktor bilan qo'l qisib ko'rishdi.

"Janob Formen, siz bilan bankimizga qo'ygan pulingiz haqida gaplashmoqchi edim. Pulingiz qancha bo'lganini bilasizmi?"

"Aniq emas, lekin taxminan bilaman, ser".

"Hozirgi berganlaringizni hisoblamasak, o'ttiz ming funt sterlingdan sal ko'proq. Bu hisob raqamda bekor yotadigan mablag' emas. Bu mablag'ni xarajat qilsangiz ko'proq foyda olasiz".

"Tavakkal qilishdan qo'rqaman, ser. Bankda bo'lsa, ular ishonchli qo'llarda".

"Siz bu haqda hech ham qayg'urmang. Biz sizga mutlaqo xavfsiz, ishonchli qimmatbaho qog'ozlar ro'yxatini beramiz. Ular sizga bankdan olayotgan foydangizdan ancha ko'p foyda keltiradi".

Janob Formenning zodagonlarga xos qiyofasida bezovtalik paydo bo'ldi.

"Aktsiyayu paylar bilan hech qachon shug'ullanmaganman. Pullarim bankingizda turaversin degandim".

Direktor jilmaydi: "Hammasini o'zimiz qilamiz. Keyingi safar kelganingizda pul o'tkazish haqidagi hujjatlarga qo'l qo'ysangiz bo'ldi".

“Qo'l qo'ya olaman, — dedi Albert ikkilanib, — lekin nimaga qo'l qo'yayotganimni qanday bilaman?”

“Har holda o'qishni bilsangiz kerak?”, dedi direktor biroz achchiqlanib.

Janob Formenning chehrasida beozor tabassum paydo bo'ldi.

“Bilasizmi, ser, faqat mana shu ish qo'limdan kelmaydi. Gapimdan kulishingiz mumkin. Ammo men o'qishni ham, yozishni ham bilmayman. Ismimni yozishniyam tijorat bilan shug'ullana boshlagach o'rgandim”.

Direktor hayratdan o'tirgan kursisidan sapchib ketdi.

“Bunaqasini endi eshitishim”. Xuddi afsonaviy maxluqni ko'rayotgandek Albertga baqrayib qaradi.

“Nahotki, shunday katta darajaga, o'ttiz ming funt sterling boylikka o'qishni bilmagan holda erishgan bo'lsangiz? Ey Xudo, do'stim, agar o'qishni bilganingizda hozir qanday odam bo'lgan bo'lardingiz-a!”

“O'qishni bilganimda, ser, — dedi janob Formen zodagonlarga xos chehrasida xiyol tabassum bilan, — agar o'qishni bilganimda, Nevil maydonidagi Avliyo Pyotr cherkoviga borib, ruhoniy bo'lgan bo'lardim”.

TILANCHI

Men Vera Kruzga Yukatonga boradigan kemaga ilinish uchun Mexikodan kelgan edim. Lekin bir kun avval dokerlarning ish tashlashi bo'lib, kema portga chiqa olmasligini eshitdim. Xullas, Vera Kruzda qolib ketdim. "Dalijensiz" mehmonxonasidan derazalari maydonga qaragan bo'lma olib, tongni shaharni kezish bilan o'tkazdim. Jinko'chalarda tentirab, chiroyli hovlilarni tomosha qildim. Jimjimador qilib bezatilgan ibodatxonaga kirdim. Keyin esa ko'rishga arziydigan narsani ko'rib bo'lganimni tushunib, kungurali panjara devorlar bilan o'ralgan maydondagi salqin bir joyga o'tirdim va viski buyurdim. Quyosh nurlari maydonni, u yerdagi chang bosgan daraxtlarni ayovsiz qizdirardi. Ulkan qora qarg'alar daraxtlarga qo'nib, yerga tushishardi-da, to'kindilarni titkilab, ibodatxona tomiga uchib chiqardilar.

Maydonni kesib o'tayotgan odamlarni kuzata boshladim: negrlar, hindular, ispanlar; qora mum bilan fil tishining rangi bir-biridan farq qilganidek, ularning ranglari ham bir-biridan keskin ajralib turardi. Kun yorishishi bilan odamlar atrofimdagi stollarni to'ldira boshladilar. Asosan erkaklar nonushtadan avval ozroq ichish uchun kelishardi. Mahalliy gazetadan sotib olganimga qaramay, bolalar xuddi shu gazetani menga tiqishtira boshlashdi. Gard ham qo'nmagan tuflimni tozlashga chog'langan bolalarga, chamamda, yigirma martacha "Yo'q", dedim. Bor mayda pullarimni berganimdan so'ng ham, holjonimga qo'ymayotgan tilanchilarga boy chayqab turishdan boshqa ilojim qolmadi. Bolasini sholro'mol bilan orqasiga bog'lab qo'ygan jikkakkina hindu ayol cho'pdek ozg'in qo'llarini cho'zdi. Oldimga qandaydir so'qir kishilarni yetaklagancha bir to'da bola keldi, mayiblar o'zlarining mayib joylarini ko'rsatdi, yarimyalang'och go'daklar esa tinmay chaqa so'radi.

Lekin kutilmaganda ko'zim bir tilanchiga tushdi. Boshqa tilanchilar va atrofimdagi stollarda o'tirgan qora sochli odamlardan farqli tarzda, uning soch-soqoli qip-qizil edi, shunchalik qizil ediki, bir muddat ko'zimni uzolmay qoldim. Soqoli chigal bo'lib yotar, uzun sochi esa oylab taroq ko'rmagandek edi. Egnida shim bilan paxtalik to'qima ko'ylak, lekin bu shim bilan ko'ylak shunchalik uvada ediki, egnidan to'kilib ketay deb turardi. Men bunchalik ozg'in odamni avval sira ko'rmagandim: uning oyoqlari, yalang'och qo'llari qoqsuyak edi, ko'ylagining yirtiqalaridan qovurg'alari ko'rinib turardi. Tuproqqa bulangan oyoqlarining suyaklarini bemalol sanay olardingiz. U qari emasdi. Nari borsa, qirqlarda edi va u qanday qilib bunday ahvolga tushgan ekan, deb o'ylay boshladim. Ish topsa, jon deb ishlasa kerak, deb o'yladim. Shuncha tilanchilar orasida faqat ugina bir og'iz ham gapirmadi. U miq etmasdi. Hatto qo'lini ham cho'zmasdi. Faqat yuzingizga qarab turardi. Lekin shunaqa qarardiki, ko'zlarida baxtsizligu alam qotib qolganini sezardingiz. Qarashi kishini dahshatga solardi. Bir so'z demay sizga tikilganча uzoq turardi. E'tibor bermasangiz, asta yurib narigi stol tomon ketardi. Agar unga hech narsa berishmasa, norozi bo'lganini ham bilmasdingiz. Biror kishi tanga sadaqa qilmoqchi bo'lsa, u xiyol oldinga yurib, qo'lini cho'zardi-da, tangani olib lom-mim demay nari ketardi. Cho'ntagimda ortiqcha pul qolmagandi. Shuning uchun u qoshimga kelganda bosh chayqab, ispanlar tilanchilarga "yo'q" deganda ishlatadigan muloyim so'zni aytdim.

Lekin u bunga e'tibor bermadi. Ayanchli nigohini menga qadagancha boshqa stollar oldida qancha turgan bo'lsa, mening qarshimda ham shuncha muddat turdi. Uning qiyofasida qandaydir ayanchli bir ifoda bor edi. Devonaroq odamga ham o'xshab ketardi. Nihoyat, u nari ketdi.

Soat bir bo'lgandi. Tushlik qildim. Biroz mizg'ib, o'rnimdan turganimda havo hali ham

juda issiq edi, lekin kechga yaqin derazadan esayotgan shabada meni yana maydonga undadi. Gumbazli darvoza tagidagi joyimga o'tirib, viski buyurdim. Asta-sekin odamlar restoran stollarini to'ldira boshlashdi. Orkestr kuyini chaldi. Yana, tufli tozalovchilar tuflimni tozalash uchun rozilik so'rab yalinishdi, gazeta sotuvchi bolalar gazetalarini tiqishtirishdi, tilanchilar sadaqa so'rashdi. Yana, o'sha qizilsoqol g'alati kimsaga ko'zim tushdi va uning har bir stol oldida to'xtab turishini kuzata boshladim. U mening qoshimda to'xtamadi. Chamamda, ertalab hech narsa bermaganimdan keyin meni eslab qolib, yana urinish foydasiz, deb o'yladi. Meksikaliklar orasida qizil sochlisi kam uchraydi. U kemasidan ayrilib, asta-sekin shunday ayanchli ahvolga tushib qolgan amerikalik, angliyalik yoki skandinaviyalik dengizchi bo'lishi ham mumkin, degan o'y keldi miyamga. U qayoqqadir g'oyib bo'ldi.

Boshqa qiladigan ishim yo'qligidan, qornim och bo'lsa-da, biroz o'tirdim. Keyin ovqatlanib olgach, yana bo'lmamga qaytib keldim. Uyqu vaqtigacha cho'zildim. Bugungi kun judayam cho'zilib ketgani ko'nglimdan kechdi. Yana necha kun bu yerda qolishga majburligimni hisoblamoqchi bo'ldim.

Birozdan keyin uyg'onib ketdim va qaytib ko'zim ilinmadi. Xona juda dim edi. Derazani ochib, ibodatxona tarafga qaradim. Oy ko'rinmasdi. Charaqlab turgan yulduzlar shu'lasida ibodatxona elas-elas qorayib ko'rinardi. Tomining qirralarida va qubbasidagi xoch ustida qarg'alar uymalashardi. Har zamon-har zamonda ular sal-pal qimirlab qo'yishardi. Bu menga g'ayritabiiy ta'sir qildi. Nima uchundir xayolimga yana o'sha qizilsoch kimsa keldi va ko'nglimdan qo'qqisdan uni avvallari ham qaerdadir ko'rganimni yodga soluvchi bir tuyg'u kechdi. Shu xayol bilan uyqum ham qochib ketdi. Qizilsoqol bilan avvallari ham yuzma-yuz kelganimni his qildim. Ammo bu voqea qachon va qaerda bo'lganini eslay olmasdim.

Tongga yaqin biroz salqin tushgach, uxlab qoldim.

Vera Kruzdagi ikkinchi kunim ham xuddi birinchisi kabi o'tdi. Lekin endi qizil sochli tilanchini kuta boshladim. U kelib yonimdagi stollar oldida turganida tilanchiga diqqat bilan razm soldim. Uni ilgari qaerdadir ko'rganimga amin bo'ldim. Hatto bir paytlari uni taniganimni, u bilan gaplashganimni ham eslay boshladim. Lekin bularning barchasi qachon va qanday vaziyatda ro'y berganini sirayam eslay olmayotgandim. U yana mening qoshimda to'xtamay o'tdi. Ko'zlari ko'zimga tushganda ularga tikilib "yilt" etgan xotira qidirdim. Yo'q. Adashgan bo'lsam-chi, deb o'yladim. Lekin qachonlardir hayotimda unga duch kelganman, degan tuyg'u meni tark etmayotgandi. U yo ingliz, yo amerikalik ekanini aniq bilardim. Unga bir nima deyishga tortindim. Vaqtim juda sekin o'tdi.

Yana bir kun keldi, yana bir tong, yana bir oqshom. O'sha kuni yakshanba edi. Maydon har doimgidan ham gavjum. Kungurali darvoza tagidagi stollar ham to'ldi. Odatdagidek, qizil sochli tilanchi ham o'zining ayanchli sukuti, uvada kiyimlari-yu, adog'i yo'q musibati bilan keldi. Men odamlarni tilanchilardan qo'riqlab yurgan politsiyachini ko'rganimda, u ikki stol narida turgandi. Politsiyachi uning yelkasiga bir musht tushirdi. Zarbadan tilanchi gendiraklab ketdi. O'rnidan turgach, indamay asta-sekin nari yurdi.

Shu payt hammasi yodimga tushdi. Butunlay unutganim — ismidan boshqa hamma narsa. U meni taniganiga shubham yo'q edi. Chunki yigirma yil ichida men unchalik o'zgarmagandim. Shuning uchun ham u, birinchi kuni ertalabni hisobga olmaganda, biror marta ham mening qarshimda to'xtamadi. Ha, yigirma yil burun men u bilan tanish edim. O'shanda qishni Rimda o'tkazayotgandim. Har kuni kechqurun xushta'm makaronlari-yu, o'tkir vinosi bilan mashhur Viya Sistinadagi restoranda ovqatlanardim. Ingliz va amerikalik san'atshunoslaru uch-to'rt yozuvchi bu yerga har doim kelib turardik. Tunimiz shu yerda adabiyot va san'at haqidagi oxiri yo'q bahsu tortishuvlar bilan o'tardi. U restoranga rassom do'sti bilan kelardi. O'sha paytlari taxminan yigirma

ikki yoshlarda edi. Ko'k ko'zlari, qirra burniyu, qizil sochlari o'ziga juda yarashib tushgandi. Ilgari amerika bog'dorchilik tashkilotida ishlagani uchun Markaziy Amerika haqida juda ko'p gapirardi. Lekin keyinchalik yozuvchi bo'lishga bel bog'lab, u yerdagi ishidan voz kechgandi. Takabburligi bois bizning davramizga qo'shilmadi. Ustiga-ustak, bizlarni befoyda odamlar deb hisoblardi va buni yuzimizga aytishdan ham toymasdi. Yozgan narsalarini bizga ko'rsatmasdi. Chunki bizning fikrimiz uning uchun bir chaqaga ham qimmat edi. U haddan tashqari kibrli edi. O'ziga cheksiz ishonchini ko'rgan ayrim do'stlari ham unga taassub qilishardi. Undagi o'sha ko'tarinki kayfiyat, matonat, kelajakka bo'lgan ishonch hozir yodimga tushdi.

Yo'q, bu tilanchi o'sha yigit bo'lishi mumkin emas, dedim o'zimga o'zim. Lekin, baribir, ich-ichimdan bunga amin edim. O'rnimdan turdim-da, viski haqini to'lab, uni topish uchun maydonga chiqdim. Fikrlarim chuvalashib ketgan, o'zim esa esankirab qolgandim. Ko'z oldimdan tilanchining qiyofasi ketmas, nima voqea yuz berib u bu ko'ygga tushganini bilishni xohlardim. O'sha mag'rur yigitning shu ahvolga tushganiga sira ishongim kelmasdi. Ey, xudo, u nega bunday xarob holga tushdi, deb o'zimdan o'zim tinmay so'rardim. Qanday ko'rgiliklar uning irodasini sindirdi ekan? Qanday xomxayollar ketidan borib u shu ko'ygga tushib qoldi ekan? Unga qanday yordam bersa bo'ladi, deb so'rardim o'zimdan. Maydonni aylanib chiqdim. Biroq kungurali darvoza atrofidayam u yo'q edi. Orkestr o'tirgan sahna tevaragidagi olomon orasida bo'lishi amrimahol edi. Kech kira boshlagandi. Uni topolmayman, deb qo'rqdim. Keyin ibodatxona tomonga qarab yurdim va uning zina ustida o'tirganini ko'rdim. Eski tanishimning ayanchli ko'rinishini tasvirlab berolmayman. Hayot uni sindirgan, keyin majaqlab, mana shu ibodatxonaning tosh zinalariga uloqtirgandi. Yoniga bordim.

"Rim esingizdami?", deb so'radim.

U qilt etmadi. Javob ham bermadi. Xuddi yonida men yo'qdek jim turaverdi. U menga qaramadi. Ko'zlari zina yonida qichqirib, nimanidir yulqishayotgan qarg'alarda qotib qolgandi. Nima qilishni bilmadim. Cho'ntagimdan pul chiqarib, qo'lga tutqazdim. U pulga qaramadi. Lekin qo'li sal qimirlab, cho'pdek barmoqlari pulni qisdi-da, g'ijimladi. Keyin puldan kichkina qog'oz koptokcha yasadi va kutilmaganda uni bosh barmog'iga qo'yib, qichqirayotgan qarg'alar tomonga irg'itdi. Beixtiyor boshimni o'sha yoqqa burib, qushlardan biri pulni cho'qib uchib ketganini ko'rdim. Yonimga qaraganimda esa tilanchi ketgandi.

Vera Kruzda yana uch kun qoldim. Uni boshqa uchratmadim.

YOMON KUNDA YO'LDOSHING

O'ttiz yildan beri yaqinlarimni o'rganaman. Men ularni yaxshi bilaman, deb aytolmayman. O'ylashimcha, biz uchratgan, tanishgan odamlarga ko'pincha yuziga qarab baho beramiz. Jag'ining tuzlishi, og'zining bichimi, ko'z qarashlaridan xulosa chiqaramiz. Odamlar o'zlarining inson to'g'risidagi ilk taassurotlari har doim to'g'ri chiqishini aytishgan paytga yelkamni qisaman. O'zimga kelganda, ko'ramanki, uzoq vaqtdan beri bilgan odamlarim har gal: «Eng qalin do'stlarim faqat shular biroq ular to'g'risida hech narsa bilmayman desam to'g'ri bo'ladi», deb meni hayron qoldirishadi. Bugun ertalabki gazetadan Edvard Haid Bartonning Kobeda vafot etganini o'qib, miyamga shu fikrlar keldi. U savdogar edi, Ko'p yillar Yaponiyada yashadi. Uni yaxshi bilmadim, biroq kutilmaganda qiziqib qoldim, chunki bir safar u menga g'aroyib bir ulgi ulashdi. Agar bu hikoyani o'z og'zidan eshitmaganimda, uning qo'lidan shunuqa ish keliyigiga hech ham ishonmagan bo'lardim. Hikoyaning favqulodda ta'sirli chiqishiga aft-angorining, fe'l-atvorining qandaydir boshqachaligi sabab bo'ldi. U jikkakkina odam: juda ozg'in, sochlari oq, qizil yuzini ajin bosgan, ko'zlari ko'k edi. Meningcha, tanishgan paytlarimda taxminan oltmish yoshlarda edi. Barton hamisha toza, odmi, yoshi va martabasiga mos kiyinardi.

Idorasi Kobeda bo'lsa-da, Barton tez-tez Yokogamaga kelib turardi. Bir gal kema kutib bir necha kunni Yokogamada o'tkazishimga to'g'ri kelgan, shunda ingliz klubida uni menga tanishtirishdi. Biz qimor o'ynadik. U aqlni ishlatib, qurumsoqlik qilmay o'ynadi. Ichimlik ichayotganimizda bir-ikki marta gap qo'shganini aytmaganda, o'sha kuni uni gapirmadi desa ham bo'ladi. Gaplari xiyla ba'mani edi. O'zi esa xotirjam, kayfiyati yaxshi edi. Chamasi, Bartonning klubda obro'si baland edi. Chunki ketganidan so'ng qartabozlar uni zo'r o'yinchilardan biri, deyishadi. Bu voqealar ikalamiz ham Grand Otelda turganimizda ro'y berdi va ertasi kuni u meni tushlikka taklif qildi. Men uning to'ladan kelgan, yoshi o'tib qolgan, doim kulib turadigan xotini, ikki qizi bilan tanishdim. Albatta, ahil va bir-biriga mehribon oila edi bu. Bartonning fe'l-atvoridagi meni o'ziga tortgan xislat xayrixohlik edi. Uning beozor moviy ko'zlarida kishiga xush yoqadigan nimadir bor edi. Ovozi ipakday mayin, jahli chiqib, ovozini ko'targan holatini tasavvuringizga sig'dira olmasdingiz. Kulgusi ham juda samimiy, go'yo mehriyosi bor edi. Chunki siz uning muomalasidan o'zingizga xayrixohlik sezardingiz. Istarasi issiq edi. Biroq nozik tabiatli deb bo'lmasdi: u qarta o'yini-yu, kokteylini yaxshi ko'rar, ichak uzar latifalarni qiyomiga yetkazib aytishni ham o'rinlata, yoshligida sport bilan ham oz-moz shug'ullangan ekan chog'i, o'ziga to'q bu odam ko'p pul topardi. U shunday kichkina va beozor edi-ki, beixtiyor yoqtirib qolardingiz. Uni nimadandir himoya qilgingiz kelardi. U haqda «qo'y og'zidan cho'p olmaydigan, yuvosh odam», deb o'ylardingiz.

Bir kuni tushdan keyin men Grand Otelning oromxonasida o'tirardim. Derazalardan kemaga to'la bandargohning ajoyib manzarasini tomosha qilsa bo'lardi. Yo'lovchi tashuvchi ulkan paroxodlar, turli mamlakatlarning savdo kemalari, xitoycha yelkanli kemalari biri u yoqqa, biri bu yoqqa suzib yurgan qayiqdargacha ko'rinib turardi. Bu joy juda sershovqin edi, biroq nimasidir ko'ngilga taskin berardi.

Oradan ko'p o'tmay oromxonaga Barton kirib keldi. Meni ko'rib, yonimdagi kursiga cho'kdi.

«Qittak ichmaymizmi? Nima deysiz?»

U chapak chalib yugurdak bolani chaqirdi va ikki stakan aroq buyurdi. Bola aroqni olib kelayotganda, ko'chadan o'tib ketayotgan tanish meni ko'rib qo'lini silkitdi.

«Tyornerni taniysizmi?» men ham unga bosh sermab salom berganimdan so'ng so'radi

Barton.

«U bilan klubda tanishdim. Tyornerni menga vatanidan keladigan pul hisobiga yashaydigan muhojirlardan deb aytishdi».

«To'g'ri. Bu yerda shunaqa muhojirlardan bir talayi yashaydi».

«U qartani zo'r o'ynarkan».

«Ularning hammasi yaxshi o'ynaydi. O'tgan yili bu yerga bir yigit kelgandi, mening familiyadoshim, men bilgan odamlar orasida qartani eng yaxshi o'ynaydigani shu yigit edi. Siz bunaqasini Londonda uchratmagansiz. Ismi Lenni Barton edi».

«Yo'q. Bunaqa familiyani eslay olmayapman».

«Lenni juda zo'r o'yinchi edi. U kartani xuddi oldindan nima bo'lishini sezayotganga o'xshab o'ynardi. O'yinini ko'rib qoyil qolganingizdan yoqa ushrlaringiz. U bilan ko'p o'ynab ko'rganman. Lenni Kobeda ham ancha vaqt yashadi».

Barton arog'idan ho'pladi.

«Bu ancha kulgili voqea. Lenni o'zi yomon yigit emasdi. U menga yoqardi. Doim binoyiday kiyinib yurar, jingalaksoch, qizil yuzli kelishgan yigit edi. Ayollarga juda yoqardi. Birovga ziyoni tegmasdi. Lekin o'zini tiyishni bilmasdi, bo'kkancha ichardi. O'zi bu unga o'xshagan yigitlar uchun odat bo'lib qolgan. Uch oyda deganda uyidan ozgina pul kelardi. Bundan tashqari, Lennining o'zi ham qartadan oz-moz pul yutib turardi. Men unga yaxshi muomala qilardim.»

Barton kulib qo'ydi.

«Meningcha, o'zimga yaqin olganim uchun ham Lenni pulsiz qolganida oldimga keldi. Albatta, bir kuni u idoramga kelib, ish topib berishimni iltimos qildi. Hayron qoldim. Lenni uyidan pul yubormay qo'yishganini, endi ishlamoqchi ekanini aytdi. Undan yoshini so'radim.»

«O'ttiz beshdaman», dedi.

«Avvallari nima ish qilgansan?» deb so'radim.

«Aytarli hech ish qilmaganman», dedi.

Bu gapini eshitib kulib yubordim.

«Men senga hozir hech qanday yordam berolmayman,- dedim unga. - Yana o'ttiz besh yillardan keyin oldimga kelsang, senga qanday ish topib berish mumkinligi haqida o'ylab ko'raman.»

Lenni joyida qotdi. Rangi oqardi. Bir oz garangsib turdi-da, keyin anchadan beri qartada omadi kelmayotganini aytdi. Cho'ntagida bir tiyini yo'q, edi. Bor narsasini garovga qo'ygan. Yashab turgan mehmonxona haqini ham to'lay olmasdi. Mehmonxonadagilar esa unga yana qarzga joy berishga rozi bo'lishmagan. U juda yomon ahvolda qolgan edi. Agar biror ish topolmasa, o'zini o'zi o'ldirishi ham hech gap emasdi.

Unga diqqat bilan qaradim. Lenni darmonsiz bir ahvolda turardi. Ko'p aroq ichganidan ko'rinishi ham qartayib qolgan odamga o'xshardi.

«Qarta o'ynashdan boshqa yana biror ish qo'lingdan keladimi?» deb so'radim undan.

«Suzishni bilaman», dedi.

«Suzishni!»

Angrayib qoldim. Bu shunuqangi ahmoqona javob bo'ldiki...

«Universitetimning sport jamoasida suzganman».

«Yoshligimdan men ham suzishni qoyillatganman», dedim men.

Shu payt xayolimga bir fikr keldi...

Barton hikoyasini to'xtatib, menga yuzlandi.

«Kobeda bo'lganmisiz?» deb so'radi u.

«yo'q, - dedim men. - To'g'ri, bir marta Kobedan o'tganmanu, lekin u yerda faqat bir oqshom tunaganman.»

«Unday bo'lsa siz Shioya klubidayam bo'lganmisiz. Men yigitlik paytimda shu joydan suzishni boshlab, mayoq yonidan o'tganman va Tarumi qo'ltig'igacha suzib borganman. Bu, uch mildan ziyodroq masofani, mayoq atrofidagi kuchli oqimga bas kelib, suzib o'tish ancha qiyin.»

Xullas, men yosh do'stinga bu haqda so'zlab berdim va «agar shu masofani suzib o'tsang, senga ish topib beraman», dedim.

Taklifim Lennini esankiratib qo'ydi.

«Suzishni bilaman deb aytayapsan-ku», dedim men.

«Lekin hozir yaxshi ahvolda emasman-da», dedi u.

Men hech narsa demadim. Yelkamni qisdim. Lenni menga biroz qarab turdi-da, keyin boshini sermadi.

«Bo'пти, - dedi u. - Qachon suzishimni xohlaysiz?»

Soatinga qaradim. Endigina o'ndan o'tgandi.

«Suzishga bir yarim soat vaqting ketadi. Men o'n ikki yarimda qo'ltiqqa borib, seni kutib olaman. Kiyinib olishing uchun klubga qaytamiz. Keyin birga tushlik qilamiz.»

«Kelishdik», dedi u.

Biz qo'l olishdik. Unga omad tiladim, u ketdi. O'sha kuni ertalab ishlarim qaynadi, o'n ikki yarimda qo'ltiqqa bazur yetib bordim. Lennini kuta boshladim. Lekin bekorga kutgan ekanman».

«Suzishga yuragi dov bermabdimi?», deb so'radim men.

«Yo'q. U suzishni boshlagan. Ammo aroqni ko'p ichib sog'lig'ini ishdan chiqargan edi. Mayoq atrofidagi oqimni yengib o'tolmagan. Lennining jasadini uch kundan keyin topdik».

Qancha vaqt jim turganimni bilmayman. Gangib qolgan edim. Keyin Bartonga savol berdim:

«Unga ish taklif qilgan paytingizda, cho'kib ketishi mumkinligini bilarmidingiz?»

Barton sekin kuldi-da, menga o'zining mehribon moviy ko'zlari bilan qaradi. Qo'li bilan iyagini ishqaladi.

«O'zi o'sha paytda idoramda bo'sh joy yo'q edi».

www.ziyouz.com

2007